

Приложение к ООП ООО

**МИНИСТЕРСТВО ПРОСВЕЩЕНИЯ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ
МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ ЧЕЧЕНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ
ОТДЕЛ ОБРАЗОВАНИЯ КУРЧАЛОЕВСКОГО РАЙОНА ЧЕЧЕНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ
МБОУ «Ахмат-Юртовская СШ №1»**

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА

учебного предмета «Чеченская литература»

для обучающихся 5-9 классов

с. Ахмат-Юрт 2023г.

Кхеторан кехат

Нохчийн мотт – нохчийн къоман мотт а, Нохчийн Республикин пачхьалкхан мотт а бу, цу бахьано хьелаш кхуллу цуьнан Галашбаран а, кхиоран эшар. 5-9 классашкахь «Ненан мотт а, ненан меттан литература а» предметан декъахь хьобхуш йу ненан (нохчийн) меттан литература санна, иза хьажийна йу дешархойн интеллектуале-довзаран, коммуникативе, исбаьхьаллин-эстетикин похІмаш кхио а, коьрта гІиллакхе-этикин кхетам кхолла а, личностана нохчийн къоман культура марзІан а.

«Ненан (нохчийн) меттан литература» предмет – иза беран интеллектуале а, гІиллакхе-этикин а кхиаран тІегІа къастаден гуманитарни дешарх коьрта предмет йу. Литературин дешаро аьтто бо йешаран маьІна а девзаш, литература Іаморо шегахь къонахчун амал кхийайой а хууш, шен дуьненхьежамна дашца а, йозанца а бух бало а хууш, адамца а, йукьараллица а йаза хууш йолу кхетаме личность кхио.

Программо чулоцу кхеторан кехат а, предмет карайерзоран кхочушдан лору жамІаш а, предметан чулацам а, программин хІора дакъа карадерзо билгалдаьхначу сахьташца йолу тематикин планировани а, урокал арахьарчу гІуллакхдаран план а.

Карара программа бух хилла лаятта авторийн дешаран программаш хІитторехь а, «Ненан (нохчийн) меттан литература» дешаран предмет хьобхучу ненан (нохчийн) меттан а, литературин а хьехархойн белхан программа хІотторехь а. Авторийн а, белхан программаш хІитточара а хьехаран материал къепе йалорехь и Іамо раж къасто а, дакъойн а, теманийн а сахьташ дІасхьадекъа а шен некъ кховдо а мега.

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МЕТТАН ЛИТЕРАТУРА» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН ЙУКЪАРА ХАРАКТЕРИСТИКА

Литература уггаре эвсаре гІирс бу шен кхачаме стаг хила (ша шен кхето, ша шен кхио), гонахьарчу хиламийн хьелашца тарвала, иштта кхоллараллин жигараллин стимулятор а йу.

Ненан меттан литература Іаморо дІалоцу личность кхиоран процесехь коьрта меттиг, иштта Іаморо аьтто бо цуьнгахь къонахалла, гІиллакхе амал, кхоллараллин похІма кхиорехь, нохчийн халкъан дахаран философи йовзарехь а, карайерзорехь а, иштта доккха гІо до къоначу тІаьхьене къоман исторически зераш дІакховдорехь а. Билгал йолу Іалашонаш кхочушІаран дешаран материал вовшахтоьхна гуманизман критерешца, исбаьхьаллин а, довзаран а мехаллашца, пайдаэцархьама тІекхача йиш хиларца, актуале

хиларца, поликультурица, ламасталлин классика а, вайзаманан литература а цхъаьнайарца, тематикин а, жанрийн тайпа башх-башха хиларца догӀуш ма-хиллара.

«Ненан (нохчийн) меттан литература» предмет Іаморо таронаш кхуллу дешархочун дешнийн база шорӀан, церан къамелан культура, коммуникативни а, тайп-тайпана культурийн компетенцеш а кхио.

«Ненан (нохчийн) меттан литература» курсан чулацам хъажийна бу дешархойн нохчийн литературин хъашташ кхочушдан, уьш нохчийн къоман культурина тӀекхиарехъ а, шеца иза ІалашӀарехъ а ша-тайпана эстетикин гӀирсаш хиларе терра.

Дешархошна дешар Іамор коьрта долчу декъана оьрсийн маттахъ дӀахьучу йукъардешаран учрежденешкахъ ненан мотт санна нохчийн мотт Іаморехъ, нохчийн литература – иза дешаран предмет йу, нохчийн къоман исторех а, культурах а, ламастех а хаарш схъаэца а, довза а таро луш, иштта иза литературин ша-тайпана йаздархочун кхолларалла толлуш долу дакъа ду, кхечу кепара аьлча, шеца цхъаьна эстетикин гӀуллакхдар а долу, йозанан къамелан гӀуллакхдар ду; нохчийн литература тӀехъажийна йу Іилманан агӀонхъара дуьне довзарна а, иштта дешнийн кхоллараллин говзарийн мотт бовзарна а, йешаран литературин йукъара башхаллаш карайерзорна а, литературин говзарех кхетарна а, дашца шен амал билгалӀаккхарна а, иза, исбаьхьаллин литературас ша-тайпанчу маттахъ дуьйций хайтарх кхетам кхолла а, ткъа литературин мотт йукъарчу меттан шолгӀа система санна бу, цо кхуллу личностан синхаамийн дакъа, цуьнгахъ ойланца хӀуманан кеп хӀотто а, ассоциаци йало а, логически ойла йан а, дешаран предмет хъажийна йу оцу дешаран предметехула кхочушхуьлу тӀаьхьенера тӀаьхьене нохчийн, оьрсийн, дуьненан культурийн обздангаллин а, эстетикин а ламасташ дӀакховдор.

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МЕТТАН ЛИТЕРАТУРА» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТ ІАМОРАН ІАЛАШОНАШ

«Ненан (нохчийн) меттан литература» предмет Іаморо кхочушӀан йеза рогӀера Іалашонаш:

- нохчийн литературехъ эстетикин агӀонхъара кхеташ болу гуманистически дуьненхъежам, Россин йукъара гражданинан кхетам а, къоман синкхетам а, патриотан дог-ойла а йолуш, дукха къаьмнаш долчу Россин халкъех шен халкъ хиларх дозалла а хеташ йолу амал личностехъ кхиор.

- нохчийн литература йовза лааран дог дар кхоллар, нохчийн къоман ширачу заманера схъайогӀу культура мехалла хетар кхиор, дешархо шен къоман мотт а, культура а Іаморан кха тӀе ваккхар, къоман литературин

тӀаьхьалонна йукъавалор.

- къоначу тӀаьхьенехь дӀайахначуй, карарчуй, йогӀур йолчуй заманийн уьйр ларӀан йезаш хиларан кхетам кхиор а, нохчийн къоман культура ларӀарехь жобпалле хилар кхоллар;

- дукха къаьмнаш долчу Россин пачхьалкхехь личностана кхиаме социализаци а, ша шегахь стогалла кхиорна оьшу интеллектуале а, кхоллараллин а таронаш кхиайар.

«Ненан (нохчийн) меттан литература» дешаран предмет тӀехьажийна роӀера хьесапаш кхочушдан:

- тӀаьхьенера тӀаьхьене историко-культурни, оьздангаллин, гӀиллакхийн мехаллаш дӀакховдоран хьокъехь ненан меттан нохчийн литературин маьӀнех кхетар;

- ненан меттан нохчийн литературин историца йолу уьйр къастор, нохчийн литературехь йолу къоман ша-тайпана синьоьздангаллин а, материални а нохчийн къоман культурин исбаьхьаллин шорталлех кхетам кхоллар;

- Россин Федерацин кхидолчу къаьмнийн литературин контекстехь нохчийн литература а кхуьу хилам санна цунах хаарш эцар; уьш вовшийн эр;

- нохчийн литературина бухе диллина культурин а, оьздангаллин а маьӀна билгалдакхар; йешначун хьокъехь мах хадош а, шена хетарг олуш а барта а, йозанца а къамел дан хаар;

- Ӏер-дахарехь а, дешаран процессехь а нохчийн литературех пайдаэца хаар кхоллар;

- шен мукъачу хенахь йешарна ханна план хӀоттор, нохчийн маттахь шена хазахета йешаран говзарш мехала хетар къастор а, бух балор а;

- нохчийн литературин говзарш системехь йешарца дуьне довза а, дуьненахь ша дӀалоцу меттиг къасто а, адаман а, йукъараллин а йукъаметтигаллин гармонизаци латторан а хьашташ кхоллар;

- хаамийн хьостанашца болх бан хаар кхиор, Интернетера а, иштта кхийолчу хьостанашкара хаамашна презентаци йар а, кечӀар а.

ХЬЕХАРАН ПЛАНЕХЬ «НЕНАН (НОХЧИЙН) МЕТТАН ЛИТЕРАТУРА» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН МЕТТИГ

«Ненан (нохчийн) меттан литература» предметан программа хӀоттийна Федеральни пачхьалкхан дешаран стандартан коьртачу йукъарчу дешаран программы буха тӀехь, иза лерина йу дешаран 338 сахьтана. (5 кл. – 68 с., 6 кл. – 68 с., 7 кл. – 68 с., 8 кл. – 68 с., 9 кл. – 66 с.). Программин инвариантивни дакъош Ӏаморна лерина 296 сахьт ду. Белхан программа

вариативни декъана программа хІоттийнчу авторша хаържинчу говзаршна лерина йолу йешаран хенан резерв лаьтта 54 дешаран сахьтах.

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МЕТТАН ЛИТЕРАТУРА» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН ЧУЛАЦАМ

Дешаран предметан чулацамо шена йукъалоцу литературин говзарийн а, церан авторийн а гайтар, иштта тематикин блокаш а: «Халкъан барта кхолларалла», «Нохчийн йаздархойн говзарш», «Кхечу къаьмнийн литература».

ТЕМАТИКИН БЛОКАШ

5 класс

Халкъан барта кхолларалла

Нохчийн халкъан туьйранаш:

«Кхо ваша».

«Тамашийна олхазар».

«Кхо ваша а, саьрмик».

«Добьшуш хилла кІант».

«Барзо Іахарца мохк къовсар».

Фольклоран кегий жанраш: кицанаш, хІетал-металш.

Нохчийн йаздархойн говзарш

Литературин туьйранаш

Б. Саидов «Майра кІант Сулима» (дацдина).

М. Мусаев «ЦІен маьхьси».

С. Гацаев «Чкъоьрдиг» (дацдина).

А. Исмаилов «Бирдолаг».

XX бІешаран литература

С. Бадиев. «Зайнди».

М. Мамакаев. «Баппа».

І. Мамакаев. «Садаьржаш».

М. Сулаев. «Ламанан хи».

І. Гайсултанов. «Кегий йийсарш» («Александр Чеченский» повесть йукъара дакъа).

А. Сулейманов. Стихотворени «Борз ю угІуш».

Х. Саракаев. «Баьпкан чкъуьйриг».

Окуев Ш. «Лаьмнашкахь суьйре». («Лаьттан дай» гулар йукъара).

І. Ахмадов. «Къонахалла».

Ш. Арсанукаев. «Баьпкан юьхк».

Д. Кагерманов. «ДоттагІалла».
Х. Сатуев. «Лаъмнийн кьоналла».
Ж. Махмаев. «Буьйсанан гІулчаш».
В.-Хь. Амаев. «Малх чубаре хьобжура иза».
Дикаев М. «БІаьстенан аматаш».
Берийн журнал «СтелаІад»: журналан специфика, жанраш, рубрикаш,
текстащца болх бар.

XXI бІешаран литература

Ш. Рашидов. «Нана-Нохчийчоь».
М. Бексултанов. «Ца кхетта хестор».
А.-Хь. Хатуев. «Нохчийн мотт».
С. Мусаев. Рассказ «Хьайбанан чам».
М. Ахмадов. «Ушурма волчоь, хьошалгІахь».

Кхечу кьаьмнийн литература

М. Лермонтов «Кавказ» (гочйнарг Сулаев М.).

7 класс

Халкьан барта кхолларалла

«Дади-юрт».
«Нохчийн шира илли».
«Сай» (халкьан илли).

Нохчийн йаздархойн говзарш

М. Мамакаев «Даймехкан косташ».
Б. Саидов. «Вина юрт», «Деган аз».
І. Мамакаев. «Берзан бекхам».
Х. Ошаев. «Иччархо Абухьяьжа Идрисов».
А. Сулейманов. «Шуьнехь дош».
І. Гайсултанов. «Болат-гІала йожар» (дацдина).
А. Айдамиров. «МухІажарш».
Ш. Арсанукаев «Иманах дузийта дегнаш».
М. Кибиев. «Дош».
А. Джунаидов А. «ХІоььнаш».
С. Гацаев. «Дарц».
А. Кусаев. «Амалехь диканиг».
Ш.Рашидов. «Ден весет».
М. Дикаев. «Нохчо ву со».
С. Дакаев. «Куйно хотту».

I. Шайхиев. «ЧагIо».
A. Бисултанов. «Хъайбахъхъ языйна байташ».
B-Хъ. Амаев. «Генарчу денойн туйра».
C. Курумова. «Дохк» / (дакъа).
Ш. Окуев. «Сан хъоме Нохчийчоь».
C.-Хъ. Нунуев «Юнус».
M. Бексултанов «Генара а, гергара а денош».
M. Ахмадов «Кхаа вешех туйра».

Кхечу къаьмнийн литература

A. C. Пушкин «Iаьнан Iуйре» (гочийнарг A. Сулейманов).
Альфонс Доде «ТIаьххъарлера урок».

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МЕТТАН ЛИТЕРАТУРА» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТ КАРАЙЕРЗОРАН КХОЧУШДАН ЛОРУ ЖАМIАШ

Коьртачу школахъ «Ненан (нохчийн) меттан литература» дешаран предмет Iамор хъажийна ду дешархой роIера личностни а, метапредметни а, предметни жамIашка кхачарна.

ЛИЧНОСТНИ ЖАМIАШ

«Ненан (нохчийн) меттан литература» предметан белхан программин личностни жамIаш коьртачу йукъарчу дешаран тIегIанехъ кхочушхуьлу дешаран а, кхетош-кхиоран а болх дешаран организацехъ цхъаьна дIабахъарца. Болх дIабахъар кхочушдо Россин социокультурни а, синьобздангаллин а ламасталлин мехаллашца догIуш ма-хиллара. И мехаллаш йукъараллин бакъонаша къобалийна тIе а эцна, цара аьтто бо шен дуьне довзар а, ша шен кхетош-кхиор а лакхадаккхарехъ.

«Ненан (нохчийн) меттан литература» предметан белхан программа карайерзоран личностни жамIаш коьртачу йукъарчу дешаран тIегIанехъ декхарийлахъ ду дешархошна, дикачу мехаллах пайда а оьцуш, куьйгалла а хилла дIахIитта, шайн гIуллакхдарехъ гулдина зераш шордан а, церан буха тIехъ кхетош-кхиоран гIуллакхдаран хъежамаш кхолла а, цу йукъахъ кху декъахъ а:

• гражданалла кхетош-кхиоран:

гражданинан декхарш а, цуьнан бакъонаш а кхочушйан кийча хилар, бакъонаш а, машар а, кхечу адаман законан бакъонаш ларар; доьзалан, йукъарчу коьртачу дешаран программаш кхочушйечу дешаран организацин, меттигерчу йукъараллин, хъомсарчу мехкан, пачхьалкхан дахарехъ жигара дакъалацар; цхъана а кепара эстремизм, дискриминаци тIецалацар; адаман дахарехъ тайп-тайпана социале институташа дIалоцу меттигах кхеташ хилар; гражданинан коьртачу бакъонех, машарх, декхарх лаьцна хъежам хилар, социале нормаш а, личностни йукъаметтигаллин бакъонаш а йовзар;

коррупциѝна дуьхьало йан кийча хилар; тайп-тайпана гѝуллакхдар нахаца цхьана дан хууш хилар, дешархойн шаьш дечу урхаллехь дакъалаца кийча хилар, гуманитарни гѝуллакхаллехь (волонтералла, нахана гѝо дар,) дакъа лоцуш хилар а.

- **патриотийн кхетош-кхиоран:**

дуккха а къаьмнаш долчу йукъараллехь Россин гражданин хилар дозалла хетар, ненан мотт Iамор, Россин Федерацин а, шен къоман а, Россин къаьмнийн а истори, культура йовза лууш хилар, шен Даймехкан мехаллаш доккха хѝума хеташ хилар: Илманан, искусствон, спортан, технологин, тѝеман а, белхан а хьуьнарш мехала хетар; Россин символаш, пачхьалкхан деза денош, исторически а, Iаламан тѝаьхьалонаш, памятникаш, хьомечу пачхьалкхехь дехачу къаьмнийн ламасташ ларар. синьобздангаллин кхетош-кхиор: синмехаллаш харжа оьшучохь а, оьздангалла харжа эшар нисделлачу хьолехь а нийса харжам бар, шен леларан нийса мах хадо хаар а, нехан леларан мах хадо хаар а, харц леларшна резацахилар; личность индивидаца а, йукъараллица а маьрша, жобпалле хилар.

- **синьобздангаллин кхетош-кхиоран:**

искусствон башх-башха тайпанаш а, шен къоман а, кхечу къаьмнийн а ламасташна, кхоллараллина а битаме хилар, искусствон синхааме тѝелаткъамах кхеташ хилар, исбаьхьа культура ладаме хетар, Даймехкан а, дуьненан искусствон мехаллехь кхеташ хилар, этносийн культурин ламасташ а, халкъан кхолларалла а маьIне хетар, тайп-тайпанчу искусствощкахь шен меттиг каро хьажар а.

- **физически кхетош-кхиоран, могошаллин культура а, синхаамийн хьал а кхиоран:**

дахаран мехаллехь кхетар, шен могошалла ларйар, могошалла ларйеш дахар нисдар (пайде хѝума йаар, гигиена ларйар, садаIаран а, белхан а хенан раж ларйар, спорте лелаш йа физкультура йеш хилар); вуон хѝуманаш лелор дитар (къаьркъа малар, наркотикаш лелор, тонка озар), иштта кхийолу дегIан а, синан а могошалла талхош йолу хѝуманаш цалелор; кхерамазаллин бакьонаш ларйар, иштта интернет-машанашкахь а кхерамазаллин бакьонаш ларйар, стресс хила тарлун хьелашна марзвалар, хийцалучу социале а, хаамийн а, Iаламан а хьелашна а кийча хилар, иштта цу хьокъехь шен дахаран зерех пайда а оьцуш, кхин дIа а шен Iалашонашка дIаэхар;

шена а, кхечарна а бехк билла сиха цавалар;

шен синхаамаш шегахь сацо хаар, кхечеран синхаамийн хьолах кхетар;

стаг гIалат волуш хуьлуш хилар хаар а, шен гIалаташ тѝелаца хаар, уьш нисдан деза хьажа везар.

- **кѳинхѳегаме кхетош-кхиоран:**

хѳалхахИттийна декѳарш кхочушдан Иалашонца жигара дакѳалацар (доьзалехь, гІалин, кІоштан йукѳардешаран дешаран организацехь), йукѳараллин а, технологически а гІуллакх а, болх а дІаболо, дІахІотто хаар, тайп-тайпана гІуллакхаллин план хІотто а, иза кхочушѳан а Іамар, тайп-тайпана кѳинхѳегаман корматаллаш Іамор, корматаллин йукѳараллехь дІатарвала, ваза.

- **экологин кхетош-кхиоран:**

йукѳараллин а, Иаламан а, Иилманийн а хааршна тІе а тевжаш, гонахѳарчу Иаламан хѳокѳехь хѳалхахІуьтту хѳесапаш кхочушдан, гонахѳарчу Иаламан пайдехь хин долу гІуллакхаш дІадахѳа план хІоттор, экологин культурин тІегІа лакхадаккхар, экологин кІорггера проблемаш йовзар, уьш кхочушѳан некѳаш лахар, гонахѳара Иалам бехдйр долу белхашна дуьхѳал жигара дакѳалацар, Иаламан, технологин, йукѳараллин йукѳарлехь зІе латтош волу гражданинан маьІна довзар, экологин хѳежамашна лерина гІуллакхаллехь жигара дакѳалацар.

- **Иилманан мехаллех кхетам:**

вайзаманан Иилманан системехь адам а, Иалам а, йукѳаралла а кхиар толлучу хѳежамашна тІе а тевжаш, адаман Иаламца а, йукѳараллица а йолу зІенаш а, дуьне довзаран гІирс санна меттан а, йешаран а культура карайерзор, талламаш бар Іамар, талламийн зерийн ойла йар, талламаш ша а, коллективана а йукѳахь дІабахѳар.

Йукѳараллин а, Иаламан а хийцалучу хѳелашна дешархо марзварехь кхачойеш йолу личностни жамІаш:

Доьшучара йукѳараллин зераш карадерзор, шен хене хѳаьжжана йукѳараллехь леларан бакѳонаш, норманаш, йукѳараллин дахаран кепаш, тобанашкахь, йукѳараллашкахь а, цу хѳокѳехь доьзалехь нийса леларан коьрта йукѳараллин меттиг кѳасто хаар;

билгалдоцу хѳелашкахь, кхечеран зерашна, хааршна виллина хиларца доьшучаьргахь зІе латторан хѳуьнар хилар;

билгалдоцу хѳелашкахь, шен компетенци тІегІа лакхадаккхаран хѳуьнар кхиор, ткѳа иза кхочушдалур ду практически гІуллакхехула а, цуьнца цхѳаьна кхечу адамашка а хѳобжуш Іамар, церан керлачу хааршна тІекхиар;

васташ билгалдахар а, уьш вовшахѳэр, керла хаарш карадерзор, цуьнца цхѳаьна идейн, кхетамийн формулировка йан хаар, объектех, хиламех гипотезаш кхолла хууш хилар, шен хаарийн дефицитех кхетар, шен компетенцин тІегІа довзар, шен кхиаран план хІотто хаар;

коьртачу кхетамех, терминех, чІагІделлачу кхиаран концепци декѳехь

болчу кхетамех оышург къасто хаар;

Іаламца, йукъараллин, экономикакин йукъаметтиган анализ йар, и йукъаметтигаш къастор;

гонахъарчу Іаламан бечу тІеІаткъамна чот а йеш, Іалашонашна тІекхочуш а, декхарш кхочушдеш а, шен гІуллакхийн, белхийн мах хадо хаар;

дешархошкахъ стрессийн ситуацешкахъ боха ца боха Іамор, хуьлучу хийцамийн а, церан тІаьхъенех нийса мах хадо Іамор, стрессийн ситуацешна дуьхъало йан йезаш хилар, стрессийн ситуацин мах хадо хаар, йуьхъарлаьцна гІуллакхашна, хъелашка хъаьжжина, корректировка йан хаар, йуьхъарлаьцначу гІуллакхехъ кхиамаш ца хилахъ а, воха а ца вухуш, кийча хилар.

МЕТАПРЕДМЕТНИ ЖАМІАШ

Дешаран универсальни довзаран дараш карадерзор:

Кьорта маьІнийн дараш:

объектийн (хиламийн) билгалйолу билгалонаш Іорайахар а, къастор;

классификацин ладам боллу билгалонаш а билгалйаха, йечу анализан жамІ даран а, дустаран а. критерешна а бух бало;

хъалха хІиттийнчу декхаршка хъаьжжана, къастайечу факташкахъ хила догІурш а, Ёостанехъ дерг а билгалдаккха, тергоне эцнарш гайтийта а, хила догІурш а, Ёостанехъ дерг а Іорадаккхаран критереш йало;

хъалхахІоттийнчу декхарна оышучу хаамийн дефецитахъ къастор;

хиламаш а, процессаш а Іаморехъ бахъанин-талламан уьйраш къастор, дедуктивни а, индуктивни а ойланехъ сецначарах пайда а оьцуш жамІ дар, аналогича догІуш ойланехъ сецначун жамІ дар, вовшашца уьйр йолчарах гипотезийн формулировка йар;

дешаран шардаран кхочушдан шен лаамехъ некъ лахар (масех вариант вовшаш йустар, уггаре гІолехъ йерг харжархъама).

Бухера талламан дараш:

довзаран талламан гІирс санна хаттарех пайдаэцар;

догІуш доллу хаттарш хІиттор, шен лаамехъ лобхучу хаамашна жоп лахар;

шена хетачух лаьцна гипотезин формулировка йар, шен хетачун аргументаци йалор;

ша хІоттийнчу планаца талламаш бар, чолхе йоцу эксперимент дІайахъар, талламан объектан башхаллаш билгалйахар, объектийн йукъара бахъанин-талламан уьйраш къастор

Таллам барехъ (экспериментехъ) сьхахиллачу хаамийн бакъхиларх

пайдэцаран мах хадор;

дІабаьхьначу талламийн хиллачу зерийн жамІийн ша формулировка йар, хиллачу жамІийн бакъхиларан мах хадоран гІирс бевзаш хилар;

процессаш, хиламаш, церан тІаьхьалонна хила тарлучу кхиаран прогноз йар, иштгачу а, царах терачу ситуацешкахь шен хетарг къасто, керлачу хьелашкахь а, контекстехь а церан кхиаран хетарг хьалха таттар;

Информацица болх бар:

хьалха хІитгийн дешаран декхарш а, тІейихкина критереш а кхочушйан хьостанашкара информаци, хаам лохуш тайп-тайпана некъех, гІирсех пайдаэца,

харжа, анализ йан, системизаци йан, башх-башха информацийн тайпанийн, гайтаран кепийн интерпретаци йан,

цхьаьна йогІу аргументаш лаха (цхьа верси, идей бакъйеш йа харцйеш), шен лаамехь информаци дІагайта йогІуш йоллу кеп харжа, чолхе йоцучу схемашца, диаграммашца, йа кхечу кепара графикаца кхочушдечу шардаран иллюстраци йан;

хьехархоша къастийнчу критерешца, йа шен лаамца формулировка йина информаци тешаме хилар къасто;

информаци эвсаре дагахь латто а, системизаци йан а.

Дешаран универсале, коммуникативе дараш карадерзор:

Къамел дар: хетачух кхета а, хетачун формулировка йан, Іалашоне а, къамел даран хьелашка хьаьжжана, эмоцеш гайтар, шена хетарг барта аларца а, йозанан текташкахь а дІагайта, къамел даран невербале гІирсаш бовза, социале билгалонийн маьІнех кхетар, Іотбаккхаме хьелаш кхуллу таронаш йовза, Іотбаккхамаш кІадбан, бартбан, кхечеран Іалашонех кхеташ хила, шеца къамел дечуьнца ларам хила, оздачу кепехь шена нийса цахетачун формулировка йар, къамел дечу йукъана догІуш долу хаттарш хІиттор, шен лаамехь къамел даран формат харжа, аудиторин башхалле хьаьжжана, къамелана презентаци йан, цуьнга хьаьжжана барта а, йозанан а текстийн гайтаран материал хІоттор.

Шен лаамехь гІуллакх дІадахьар: билгал йолу проблема кхочушйеш болх ша беш а, йа тобанна йукъаьхь беш а гІолехь долчух кхета а, пайдаэца а, хьалха хІотгийн Іалашо кхочушйарехь тобанца кхочушйан йезаш хиларан бух бало, цхьаьна дечу гІуллакхан Іалашо тІеэца, и кхочушйан дараш тобанца билгалдаха, шайна йукъаьхь болх дІасхьабекъа, бартбан, процесс а, жамІаш а дийцаре дан, масех адamna хетачун йукъара маьІна даккха, куьйгалла дан кийча хила, тІедилларш кхочушдан, муьтІаьхь хила, цхьаьна бечу белхан дІахІоттаран план хІотто, цу балха йукъаьхь хІораннан меттиг къасто, белхан Іалашонаш вовшашна йукъаьхь, хІораннан тароне хьаьжжана, дІасхьайекъа, тобанан декъашхошца белхан Іалашонаш йийцаре йан, шен

белхан дакъа кхочушдан, ша бинчу белхан мехалла къасто, белхан йуьхьца кхочушхилла долу жамІ дуста, белхан жобпалле дакъа схьаэца, тобанна хьалха жоп дала кийча хила.

Дешаран универсале, регулятивне дараи карадерзор:

Ша шен къепе хІоттор: дахаран а, дешаран а хьелашкахь нислун проблемаш къасто, сацам тІелоцуш тайп-тайпана некъаш билгалбаха, шардар кхочушдан шен лаамехь алгоритм харжа, дешаран шардар кхочушдан некъ харжа, ша кхийдайечу вариантшна аргументацеш йало, Іамочу объектх хиьначу керлачу хаарийн хьесап а деш, кхийдайечу алгоритмана корректировка йан, харжам бан, бинчу сацамна жобпалле хила.

Ша шен терго латтор: ша шена терго латторан некъаш карадерзо, ша шена мотиваци йан, хьолана богІуш боллу мах хадо, хьал хийца план кховдо, дешаран шардар кхочушдеш, халонийн контекст лара а, халонашна сема хила, хийцалучу хьелашка хьаьжжана, шен сацамна адаптаци йан, кхочушхиллачу (кхочуш ца хиллачу) жамІийн бахьанаш кхето хаа, хиллачу зерийн мах хадо, хиллачу хьолехь пайде дерг къасто, керлачу хьелашка хьаьжжана, гІуллакхаллин йукъа коррективаш йало, гІалаташ къасто, Іалашонан а, хьолан а жамІца богІу мах хадо.

Эмоциале интеллект: шен а, кхечеран а эмоцеш къасто а, йийца а, царна урхалла дан, эмоцеш билгалйаха, эмоцеш хиларан бахьанин анализ йан, ша кхечу стеган метта хІотто, кхечун бахьанех, Іалашонах кхета, эмоцеш гайтаран некъан урхалла дан.

Шех а, кхечарах а кхетар: кхечу стагах кхета, цуьнан хетачун ойла йан, гІалат вала / йала шен бакъо хила, изза бакъо кхечун йуйла хаа, ша долу хІума тергонехь латто йиш йоций хаа.

ПРЕДМЕТАН ЖАМІАШ

«Ненан меттан (нохчийн) литература» дешаран предметехула йолчу герггарчу белхан программа карайерзоран предметан жамІаша гайта деза:

1) кхин дІа шен кхиарехь ненан меттан литература йешаран а, Іаморан а ладамаллех кхетар; хІокху дуьнен чохь ша вовзаран а, дуьнедовзаран а гІирс санна систематически йешар оьшуш хиларан хьашташ кхоллар, адаман а, йукъараллин а йукъаметтиг тайар, массо а агІор диалог йар;

2) ненан меттан литература халкъан къоман-культурин коьрта мехаллех цхьа мехалла хиларх, дахар довзаран ша-тайпа некъ хиларх кхетар;

3) културин самоидентификаци латтор, шен къоман културин тоьлла говзарш Iаморан буха тIехь ненан мотт Iаморан коммуникативни-эстетикин таронех кхетар;

4) шен хетарг аргументашца дIаала а, говзачу дашца барта а, тайп-тайпанчу жанрашкахь йозанца а, оздангаллех вуьззина квалифицированни дешархо кхиор, цуьнгахь, хIуманан хьесап доккхуш, къамел дан Iамор, йешнарг йийцаре йечохь дакъалацар, шен йешаран мукъачу хенан план хIоттор;

5) тайп-тайпана этнокултурин ламасташ гойтуьйту литературин исбаьхьаллин говзарех кхетар Iамо кхиор;

6) Iилманан а, гIуллакхан а, публицистикин а литературех исбаьхьаллин литературин башхаллаш къасто Iамар, йешначун критически мах хадо а, анализ а говзалла кхоллар, литературин говзарехь гайтина дахаран исбаьхьаллин дуьненах кхетар;

ЖамI: доьшуш верг кхета йешаран маьIналлех а, ладамаллех а, йешарна а марзло, тайп-тайпана говзарш йешаран зедалар хуьлу.

Нохчийн литература халкъан къоман-културин коьрта мехаллех цхьа мехалла хиларх, дахар довзаран ша-тайпа некъ хиларх кхетар

ЖамI: доьшуш верг кхеташ хуьлу нохчийн литературехь къаьста нохчийн къоман менталитет, цуьнан истори, дуьненах кхетар, литературо адаман дахаран оьшу коьрта маьIнаш довзуйтий а.

Нохчийн фольклоран а, кхечу халкъийн фольклоран а, XX бIешаран нохчийн йаздархойн, XXI бIешаран йуьххьерчу йаздархойн литературин а, Россин халкъийн литературин а Iамийнчу говзариьн коьртачу проблемах кхетар, литературин вастех кхетар, эстетически хьежам кхоллар, литературин исбаьхьаллин васташ кхуллуш долчу меттан гайтаран гIирсаш бевзаш хилар, оздангаллехь ша къастор, Россин халкъан културин говзариьн а, нохчийн халкъан културин а, дуьненан кхечу къаьмнийн, дуьненан културин а говзарш Iаморехь нохчийн меттан таронаш кIезиг цахиларх кхетар а.

ЖамI: адамийн йукъара проблемаш йовзарехь зедалар хуьлу доьшуш волчунна, нохчийн литературин меттан таронех пайдаоьцуш, и проблемаш йийца а Iема.

Литературин говзаршна анализ йан хаар, уьш муьлхачу жанрийн тайпанех йу къасто хаар, литературин говзаран теманах а, идеях а, гIиллакхе пафосах кхета а, кхолла а, турпалхойн амалш билгалйаха, цхьана йа масех говзариьн турпалш вовшашца дуьхьалхIотто, тексташна йукъара цитатех а, нохчийн меттан суртхIотторан гIирсех а пайдаоьцуш, прозийн говзариьн йа церан дакъош схьадийца хаар, ладоьгIначу а, йешначу а текстех лаьцначу хаттаршна жоп далар, тайп-тайпанчу аларийн барта монолог йан, диалог

дІайахьа, нохчийн литературин шена хета мах хадор, шен хетарг аргументашца дІаала а, говзачу дашца барта а, тайп-тайпанчу жанрашкахь йозанца а, обздангаллех вуьззина квалифицированни дешархо кхиор, цуьнгахь, хІуманан хьесап доккхуш, кьамел дан Іамор, йешнарг йийцаре йечохь дакьалацар, шен йешаран мукьачу хенан план хІоттор;

ЖамІ: доьшуш волчунна карадоьрзу литературин говзарийн анализ йар а, интерпретаци йар а, кьамелаца и дІахІотто а, шена хетачунна аргументаци йан а, шениг чекхдаккха хаа а, ша йеша леринчу литературин го кьасто а.

Тайп-тайпана этнокультурин ламасташ гойтуьйту литературин исбаьхьаллин говзарех кхетар Іамо кхиор; литературин говзарийн эпохаца йолу зІенех кхетар, цо шена чукьуйлу обздангаллин мехаллаш билгалйахар, нохчийн а, обрсийн а литературин, культурин синьобздангаллин мехаллашна тІаьхьа вазар/йазар а, Іамийнчу литературин говзаршна шениг (цкьацкьа) интерпретаци йар.

ЖамІ: доьшуш верг Іема нохчийн литературин а, нохчийн матте гочийнчу а говзарех кхета.

Тайп-тайпана литературин жанрийн говзарш барта схьайийцарх кхетар а, Іамийнчу говзарийн тематикаца йобзна сочиненеш а, изложенеш а йазйар, кхоллараллин цІеран белхаш а йаздар а, литературин а, культурин а теманашна рефераташ йазйар, говзаршкахь сюжетан элементаш, композици, исбаьхьаллин васташ кхуллуш долчу меттан гайтаран гІирсаш кьастор а, говзаран идейн-исбаьхьаллин чулацам белларехь долчу церан маьІнех кхетар (филологин агІонхьара анализ йаран элементаш), литературин говзаран анализ йарехь литературоведчески терминологи йевзаш хилар, авторан позицех кхетар, Іилманан а, гІуллакхан а, публицистикин а литературех исбаьхьаллин литературин башхаллаш кьасто Іамар, йешначун критически мах хадо а, анализ а говзалла кхоллар, литературин говзарехь гайтина дахаран исбаьхьаллин дуьненах кхетар.

ЖамІ: доьшуш волчо карадерзадо, маьІна а доккхуш, диканиг кьастош, йешар, текстах кхета, кхечу тайпанийн текстех кьасто Іема, интеллектуальни ойла йарца йешаран хьокьехь хиллачу дуьххьарлера синхаамашка йухахьажар.

Классийн предметийн жамІаш

5 класс:

- Россин кхидолчу кьаьмнийн культурешца йолчу диалоган контекстехь нохчийн кьоман обздангаллин мах хадо таро лун нохчийн халкьан а, литературин а туйранийн, кицанийн проблематика

билгалйаккхар, говзаршкахь Даймахках а, Галамах а лаьцна чукъуьйлу ойланехь нохчийн къоман культурун а, оздангаллин а коьртачу мехаллех кхетар.

- Россин къаьмнийн культурийн контексташкахь нохчийн фольклоран а, литературин а, культурун а хазнех йуьхьанцара сингар хилар, говзаршкахь доьзалийн мехаллашкахь къаьстачу нохчийн халкъан ламастех кхетам хилар;

- нохчийн халкъан амалх а, нохчийн меттан а, къамелан а башхаллех йуьхьанцара кхетам хилар;

- Гехьажадечу хаттарийн буха Гехь фольклоран а, литературин а текстан маънин анализ йан хаарш хила; хьехархочун куьйгаллица хаттаршна жьопаш лучу форматехь историко-культурун коментареш а, шен тексташ а кхолла, исбаьхьаллин искусствон говзарш кхечу искусствон говзаршна дуьхьалхитто а, шен пайдехь хин йолу говзарш харжа Гам.

- проектни-талламан Гуллакхаллин хьокъехь йуьхьанцара сингар хила, цуьнан жамлаш и Дадовзийта а, тайп-тайпана информацийн хьостанащца болха бан хаарш хила а.

7 класс:

- нохчийн халкъан эшарийн (исторически, лирически) проблематика билгалйаккха, ша-тайпана башхаллех кхета, нохчийн халкъан оздангаллин мах хадорехь нохчийн литературин фольклоран сюжетах а, мукъамаш билгалбаха,

Даймехкан Галамах а, Даймахках а лаьцначу говзаршкахь нохчийн къоман синкхетаман коьрта культурун а, оздангаллин а мехаллаш йовзар;

- Даймахках а, нохчийн доьзалх а лаьцначу говзаршкахь Россин къаьмнийн культурийн контексташкахь нохчийн литературин меттиг къасто хууш хила.

- нохчийн къоман амалх а Даймохк ларбарх лаьцна йолчу говзаршкахь нохчийн патриотизман бухах а, доьналлех а, бакхийчеран проблемех а, нохчийн меттан а шатайпаналлех кхетам хила;

- кховдайечу плана буха Гехь фольклоран а, литературин а текстан маънин анализ йан хаарш хила, исбаьхьаллин текст йешархочунна, вайзаманхочунна авторо беш кхайкхам санна лара, турпалхойн васташ дустаран форматехь историко-культурун коментареш а, шен тексташ а кхолла, проблемин хаттаршна жьопаш дала, хьехархочун куьйгаллица исбаьхьаллин искусствон говзарш кхечу искусствон говзаршна дуьхьалхитто а, шен пайдехь хин йолу говзарш харжа Гам.

- проектни-талламан Гуллакхалла Дадахьа хаа, цуьнан жамлаш Дадовзийта а, тайп-тайпана информацийн хьостанащца болха бан коьрта

хаарш хила а, царна презентаци йан говзалла хила а.

НОХЧИЙН ЛИТЕРАТУРИН ТЕМАТИКИН ПЛАНИРОВАНИ
5 КЛАСС (68 сахьт)

№ п/п	Программин дакъойн а, темийн а цѳераш	Сахьтийн барам			Электронни дешаран ресурс.
		Дѳѳан сахьташ	Талламан белхаш	Кхоллараллин белхаш	
	Дакъа 1. Халкъан барга кхолларалла				
1.1.	<p>Нохчийн халкъан туьйра «Кхо ваша» «Тамашийна олхазар». «Кхо ваша а, саьрмик». «Дьѳшуш хилла кѳант. «Барзо Іахарца мохк кьовсар».</p> <p>Малые жанры фольклора: пословицы, загадки. Фольклоран кегий жанраш: кичанаш, хІетал-металш.</p> <p>Нохчийн халкъан туьйранаш. Туьйранаш кхаа тобане декьар: Іер-дахаран, тамашийна, дийнатех лаьцна туьйранаш. Нохчийн халкъан туьйра «Кхо ваша». Тамашийнчу туьйранин элементаш. Іер-дахаран темица догІу туьйра «Тамашена олхазар». Туьйранан йукьараллин мукьамаш. Миска нах а, элан тайпанан нах а дуюьхь-дуюьхьалхІиттор. «Борз а, Іахар а» - дийнатех лаьцна туьйра. ХІокху тайпана туьйранашкахь персонажаш йукьахь цѳейаххана персонаж цъьогал хуьлу.Цъьогал нохчийн туьйранашкахь шина агІор гойту. Цъьадолчу туьйранашкахь иза мекара, хІиллане экха, аьшпанча, хьесталург санна гахь а, ткьа кхечу туьйранашкахь - иза хьекьале, хІуманна кархдолуш тІах-аьлла дийнат ду. Ча а, Борз а, мелхо, - сонта, Іовдал, кІиллу ду.</p> <p>Дукхаьболахь, уьш цъьам-цъьамма Іехийна, кхерийна уьдуш йа дойьуш нисло. Лом а, Цѳѳькьалом а туьйранашкахь уггаре нуьцкьала дийнаташ санна гойту, цѳеран вастехь кьаьста кьиза Іазапхо. Цара олалла до массо а дийнаташна тІехь.</p>	11	0	1	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/

	<p>Дийнатех лаьцначу туйранашкахь аллеори йалорца гойту адамиин кхачамбацарш. Цу меттигашкахь дийнатийн леларех пайдаоьцу адамиин амалшкахь долу анташ, сиркхонаш Юрайохуш. Иштта йолчу говзаршкахь коьрта долчу декъана, юмор, ирони хуьлу.</p> <p>Литературин теори: фольклор, фантастикин элементаш, туйранийн поэтика (терминаш ца йалош), туйра жанр санна, туйранийн тайпанаш, туйранийн композици, дустарш, йухааларш, дIадолор, чаккхе, туйранийн кульминаци, гипербола, эпитет, туйранийн варианталла.</p>				
Дерриг:		11	0	1	
Дакъа 2. Нохчийн йаздархойн говзарш					
2.1.	<p>Литературин туйранаш:</p> <p>Саидов Б. «Майра кIант Сулима» (дацдина). Хьанал кьинхьегам а, дикалла а, адамиин дахарехь оцу кхетамийн маьIна, хьолахойн саьхьаралла а, мекаралла а йемалйар. Туйранехь йолчу догдикалла а, кьинхетам а, оьздангалла а хастор.</p> <p>Мусаев М.«ЦIен маьхьси» Хьекьал мекараллел а, сонталлел а лакхара хилар тIечIагIдар. Нахана даьккхинчу оьрна чу ша вужу. Цунах терра долчу оьрсийн туйранца уьйр. Туйранехь йолу юмор.</p> <p>Гацаев С. «Чкьоьрдиг» (дацдина).</p> <p>Халкъан васта буха тIехь кхоьллина туйра. Чкьоьрдигаца жоьра-бабин кьийсам -дахар дуьхьа кьийсам. Жоьра-бабин тIехь баьккхина толам а, шена тIехь баьккхинарг а.</p> <p>Исмаилов А. «Бирдолаг». Туйранан философин маьIна. Туйранехь цакхооран а, тешаме хиларан а тема. Туйранан цхьайолчу персонажийн шех бIобулуш хиларан амал йемалйар. Сен ницкъ, майралла, догдикалла, оьздангалла, цхьогаллан хIилла, бирдолагийн шалхалла. Дикано вуо эшор.</p> <p>Литературин теори: Литературин туйра. Халкъан туйранах литературин туйра къастар, фантастикин элементаш, гипербола, эпитет, туйранийн варианталла, диалог, монолог, туйранашкахь йолу оьздангаллин кепаш</p>	9	0	1	https://desharkho.ru/http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
2.2	<p>XX бIешаран литература:</p> <p>Бадиев С. «Зайнди» (дийцар).</p> <p>Дийцарехь болу оьздангаллин кхетамаш, дийцаран сюжет а, вастийн система а.</p> <p>Мамакаев М. «Баппа» (дийцар).</p>	33	1	2	https://desharkho.ru/http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/

<p>Литературин теори: дийцаран жанр, сюжет, васт.</p> <p>Лаха-Невре I. Мамакаевн музей чу виртуальни экскурси йар.</p> <p>Мамакаев I. «Садаържаш» (стихотворени). Сахилар гайтарехь йаздархочун говзалла.</p> <p>Сулаев М. «Ламанан хи» / « (стихотворени). Йаздархочун биографи. Жимачу а, боккхачу а Даймахке безам кхиор.</p> <p>Гайсултанов I. «Кегий йийсарш» («Александр Чеченский» цIе йолчу повеста йукъара кийсак). Теман шерийн трагеди. Нохчийн къоман исторически дIадахнарг.</p> <p>Сулейманов А. «Борз йу угIуш» / (стихотворени).</p> <p>Олхазаран-КIотара Сулейманов Ахьмадан музей чу виртуальни экскурси йар.</p> <p>Шегахь нехан гIуллакхе хьажаран гIиллакх а, догдикалла кхиор.</p> <p>Саракаев Х. «Баьпкан чкъуьйриг» / (дийцар). Йалтийн тIалам бан безаран ойла тIечIагIйар.</p> <p>Окуев Ш. «Лаьмнашкахь суьйре». «Лаьттан дай» цIе йолчу гулар йукъара). Даймахке а, Iаламе а безам кхиор. Поэтан исбаьхьаллин говзалла.</p> <p>Литературин теори: пейзаж, эпитет, аллитераци (гайтар кхиор).</p> <p>Ахмадов I. «Къонахалла» / (дийцар). Кхиазхочун амал дIахIоттар, ша шена тIехь толам.</p> <p>Арсанукаев Ш. «Баьпкан йуьхк» / « (стихотворени).</p> <p>Вовшашца кьинхетаме хиларе кхайкхам, Iаламо лучунна а, адаман кьинхьегамна а тIалам бар,</p> <p>Кагерманов Д. «ДоттагIалла» / (дийцар). Бераллехь дуьйна кхетош-кхиор оьшуш хилар.</p> <p>Сатуев Хь. «Лаьмнийн къоналла» (стихотворени). Iалам поэтан кхетамехь а, исбаьхьаллин гайтарехь а.</p> <p>Махмаев Ж. «Буьйсанан гIулчаш» / (дийцар). Беран синдуьне. Кхиазхочун кхиарехь драматически момент а, мах боцу зедалар а.</p> <p>Амаев В.-Хь. «Малх чубаре хьобжура иза» (дийцар).</p> <p>Диц ца лун шераш. Махкахдахаран сингаттаме суьрташ. Беран чобьхарчу дуьненан гайтаран говзалла.</p> <p>Дикаев М. «БIаьстенан аматаш (стихотворени).</p> <p>Iаламан хазалла. Исбаьхьалла. Эстетика а, этика а (Iалам а, кьинхьегам а хастор).</p> <p>Литературин теори: дустар, эпитеташ, метафораш, пейзаж.</p>				
---	--	--	--	--

	Ахмадов М. «Ушурма волчоь, хьошалгIахь» (дийцар). Шайх Мансуран йуьхьшано нохчийн исторехь дIалоцу меттиг Турпалхочун синьобздангаллин амат. Къинхетаман а, доглазаран а тема тIамна а, машарна а дуьхьалхIоттор. Берий обмарехула историн хиламаш йухаметтахIоттор. Говзаран самукъане дIадолор.				
2.3	XXI бIешаран литература: Рашидов Ш. Стихотворени «Нана-Нохчийчоь». ТIом дIабаьллачул тIаьхьа Нохчийчоь меттахIоттор. ГIаланаш, йарташ йухаметтахIоттор. Республикин бахархойн сирла йахьаш. Текхуьу чкъор сен къоман синмехаллашна марздар. Стихотворенин ритм синъайъаме хьал гайтаран гIирс санна. Бексултанов М. «Цакхетта хестор» (дийцар). Iаламан дуьне тIалам беш йукъаметтиг латторан хьашт. Хатуев I.-Хь. «Нохчийн мотт»/ (стихотворени). Адаман дахарехь ненан меттан дешан, ненан меттан къамелан хазалла. Хандешан кепийн шорталла. Ритмикин а, рифмин а башхалла. Литературин теори: ритм, рифма. Мусаев С.М. «Хьайбанан чам»/ (дийцар). Депортацехь нохчийн доьзалан халачу дахарх лаьцна дийцар. Бер доккха хилар. Берийн журнал «СтелаIад»: журналан специфика, жанраш, рубрика, тексташца болх бар.	7	1	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		49	2	3	
Дакъа 3. Кхечу къаьмнийн литература					
3.1.	М. Лермонтов «Кавказ» (гочийнарг Сулаев М.)	2	0	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		2	0	0	
Дакъа 8. ЖамIдаран таллар					
8.1	Сочинени	2	0	2	

8.2	Проект	2	2	0	
8.3	Контролни болх /Тестиrovани/	1	2	0	
8.4	Шеран стандартизиrowанни контролни болх	1	0	0	
Дерриг:		6	2	4	
Программица сахътийн барам		68			

6 КЛАСС (68 сахът)

№ п/п	Программин дакъойн а, темийн а цѐраш	Сахътийн барам			Электронни дешаран ресурс.
		Декъан сахъташ	Талламан белхаш	Кхоллараллин белхаш	
	Дакъа 1. Халкъан барта кхолларалла				
1.1.	«Нарт-орстхойн паччахъ Наураз» / «Ницкъ болу Солса», «Гермачигара наърташ», «Наърт-аърстхой кхерор». Исторехъ баъхначу наха лелийнчу гуллакхех, историн хиламех лаьцна дийцарш. Турпала меттигех лаьцна дийцарш (йурт, лам, дукъ). Наърт-аърстхойх лаьцна дийцарш. Халкъо наърт-аърстхойшца латтийна къийсам. Латта къуьйсуш къоман векалша наърт-аърстхойшца латтийна психологически а, хъекъале а къийсам.	7		1	https://desharkho.ru http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/

	Литературин теори: наъртийн эпос, гипербола, дустар, синедерзор, йухааларш.				
Дерриг:		7		1	
Дакъа 2. Нохчийн йаздархойн говзарш					
2.1.	Гайсултанов I. «Нийса кхиэл», «Барзо амалш ца хуьйцу» (басня). Йукъараллин проблематика. Бакъдерг – лекха ду харцдолчул. ДогцIеначу белхахочун хьекъал а, кхетам а. Сатуев Хь. «Ломмий, цхьогаллий» / (басня). Баснийн дидактикин хъажам. Баснешкахь адаман синсакхталлаш Юрайахар. I. Гайсултановн, X. Сатуевн, И. Крыловн. баснийн цхьатералла а, белла а. Баснийн сюжет. Мораль. Аллегири. Литературин теори: баснин жанр, аллегири, мораль. Баснин персонажаш.	4		1	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
2.2	Ошаев X. «Чайра» (дийцар). Шен Даймахках, ден кхерчах къастийнчу турпалхочун безам. Литературин теори: литературин турпалхо. Мамакаев I. «Дагалецамаш». Поэтан Iаламе болу безам. ЙогIур йолчу хазачу заманах лаьцна ойланаш, синхаамаш. Литературин теори: поэмин жанр, автобиографин говзар. Сулаев M. «КIанте» (стихотворени). Къоман Iадаташна тешаме хила. Сий, собар, дош лардар кхиор.	7			https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
2.3	Сайдуллаев X. «Ненан бIаьрхиш» / (поэма). Даймохк ларбар – стеган деза декхар. Сийн а, оьшучун а проблема йеллар. КIентан а, ненан а доьналла. Эдилов X. «Ненан безам» (стихотворени). Дахаре, Iаламе, нене болу поэтан безам. Саракаев Хь. «Ирсе бIаьрхиш» (дийцар). Ненан безаман ницкъ сийлахь хилар тIечIагIдар. Добзалехь йолу йукъаметтигаш.	8	1		https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
2.4	Джунаидов A. «Белхи». (дийцар). Дийцарехь йаздина гойту цIа деш а, йалта гулдеш а иштта кхин дIа долчу гIуллакхашкахь белхи баран ламастан маьIна. Къинхьегаман а, вовшийн гIо даран а тема. Оьздангаллин категореш: догдикалла, къинхетам. ТIаьхьенийн уьйр. Литературин теори: Турпалхойн къамел даран башхалла. Сюжет (йухьанцара	5		1	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/

	гайтар). Айдамиров А. «Вина мохк» Меската Айдамиров Абузаран цИийнан музей чу виртуальни экскурси йар. Шен Даймахках воккхаверан синхаам кхиор. Даймохк дарба хиларх тешар а, ирс а, Даймохк а цхьаьнадозуш ду. Литературин теори:: эпитет, метафора, инверси.				
2.5	Ахматова Р. «Ма хала ду цунах кхета» (стихотворени). Иаламах самукьадалар. Шен дай баьхначу латтах воккхаверан синхаам кхиор. Арсанукаев Ш. «Мохкбегор» «(стихотворени). Шен махкахь бохам хиллачарна лирически турпалхо гЮьнна ван кийча хилар.	5			https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
2.6	Окуев Ш. «Блаьсте» (стихотворени). Даймехкан суьрташ. Даймахкаца боьзна поэтан синхаамаш. Литературин теори:: синедерзор, инверси. Кибиев М. «Меттан сий» (стихотворени). Ненан меттан маьІна. Меттан ницкъ а, сий а. Ненан маттах воккхавер кхиор. Дикаев М. «Сан бахам». (стихотворени). Дахаран маьІнех а, оздангаллин мехаллах а, йуьхьшен синьоздангаллин дІахІоттамехь поэзин а, лиро-эпически эшарийн иллин а маьІнех а йолу поэтан ойланаш. Литературин теори:: метафора, исбаьхьа гайтаран гІирсаш.	7			https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
2.7	Рашидов Ш. «Ломара цІе» (стихотворени). Дайн доттагІаллина а, ламасташна а тешаме хилар. Харжам баран бакьо. Мамакаев Э. «ХІорд» (стихотворени). Стихотворенин философин маьІна. Дахаран маьІнех лаьцна лирически турпалхочун ойланаш а, синхаамаш. А. Пушкинан а “К морю” стихотвореница Э. Мамакаевн стихотворени йустар. Махмаев Ж. «Іаьржачу баьпкан йуьхк». Дакаев С. «Тамех ловзар” (стихотворени) Берийн ловзаран кепехь а гІом цабезар. Машаре кхайкхар.	6		1	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
2.8	Бексултанов М. «Некьлацар» / (дийцар). Текхууьчу чкьуро ламасташ дІатасар. Баккхийчеран а, кьоначеран синьэкамалла. Кьоман ламасташ лардарх а, лелорх а лаьцна кьамел. Ахмадов М. «Телефон» (дийцар). Жимачу турпалхочун дахар а, дуьне а,	5			https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/

	доттагЧун гЮ дан кийча хилар. Берийн а, баккхийчеран а йукъаметтигаллин проблема.				
2.9	Мусаев С. «Даймахке боьду некъ». (дийцар). Даймехкан тема. Сахьийзар. Генарчу махкахь а шен орамаш бицбала йиш цахилар. Нехан мохк берийн баьргашца. Деден а, ден а дийцарийн гЮьнца ширачу замане экскурс йар, тЕкхуьучу чкъуран баккхийчаьрца йолу уьйр. Адамийн йукъара а, къаьмнийн а мехаллаш. Тайп-тайпана къаьмнийн ламасташ дустар. Культурин диалог. Курумова С. «Шовданехъ». (дийцар). Халонаш эшор. Амалан къарцайалар, доьналла кхиор. КЕнтан а, жАалин а йукъахь долу доттагАалла, тешам.	6	1		https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		53	2	3	
Дакъа 3. Кхечу къаьмнийн литература					
3.1.	Важа Пшавела. «Хьозалдиг». / (дийцар).	2			https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		2	0	0	
Дакъа 8. ЖамДаран таллар					
8.1	Сочинени	2		2	
8.2	Проект	2	2		
8.3	Контрольни болх /Тестиrowани/	1	2		
8.4	Шеран стандартизировани контрольни болх	1			
Дерриг:		6	3	4	
Программица сахътийн барам					

7 КЛАСС (68 сахът)

№ п/п	Программин дакъойн а, темийн а цѣраш	Сахътийн барам			Электронни дешаран ресурс.
		Декъан сахъташ	Талламан белхаш	Кхоллараллин белхаш	
	Дакъа 1. Халкъан барга кхолларалла				
1.1.	«Дади-йурт». «Нохчийн шира илли». «Сай» (халкъан илли). Турпала йурт ларйарх а, халкъан бахойх лаьцна турпалаллин илли. Гѣрабевлла бевзачу иллиалархоша олу иллига ладогӀар. Исторически факташ йустар. Эшаран коьрта мукъам гучабаккхар. Паччахъан заманера халачу а, сингаттамечу а дахарх лаьцна лирически эшарш. Литературин теори: исторически эшар, лирически эшар, синедерзор.	4	0	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		4	0	0	
	Дакъа 2. Нохчийн йаздархойн говзарш				
2.1.	Мамакаев «Даймехкан косташ» (стихотворени). Тѣкхуьучу тӀаьхьенна весет. Тѣхьа-Мартана М. Мамакаевн цӀийнан музей чу виртуальни экскурси йар.	3	0	1	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
2.2	Саидов Б. «Вина йурт» «Деган аз» / (стихотворени). Б. Саидовн поьзехь граждански мукъамаш. Даймакхана сатийсаран мукъамаш	6	1	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-

	<p>Дакховдор. Ошаев Х. «Иччархо Абухъаъжа Идрисов» / (очерк). Сийлахъ Даймехкан тIеман турпалхочун дагалецамаш а, бIаьхаллин хъуьнарш а.</p>				<p>tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/</p>
2.3	<p>Мамакаев I. «Берзан бекхам» / (стихотворени). Нана-берзан сахъийзар а, адамиин къизаллина бекхам бар а.</p>	2	0	0	<p>https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/</p>
	<p>Сулейманов А.. «Шуьнехъ дош» / (стихотворени). Стихотворенехъ ойла айбаран мукъамаш. Нехан дуьхъа шен са дIадала кийча волчу лирически турпалхочун васт. Стихотворенин аллегорически маъIна. Литературин теори: тропаш, олицетворени, аллегири, метафора.</p>	4	1	0	<p>https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/</p>
	<p>Гайсултанов У. «Болат-гIала йожар» / (дацдина). Ширачу заманахъ ламанхойн луьра дахар гайтар. Зуламхошца а, мохкдIалецархошца а халкъо латтийна къийсам. Историн уьйр. Литературин теори: историн повестан жанр.</p>	5	1	0	<p>https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/</p>
	<p>Айдамиров А. «МухIажарш» («ЙIеха буйсанаш» романа йукъара кийсак). «МухIажарш» кийсакан йешар а, йийцаре йар а. Нохчийн литературехъ Даймехкан тема. Даймохк дарбане хиларан тешам. Паччахъан Iедалан мекаралла, Iехийнчу мухIажаршкахъ болу къаьхъа бала. Меската А. Айдамировн цIийнан музей чу виртуальни экскурси йар. Теория литературы: литературин турпалхо а, символ а.</p>	5	0	1	<p>https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/</p>
	<p>Арсанукаев Ш. «Иманах дузийта дегнаш». Дог цIандаран некъа воккху/йоккху доIанан синан ницкъ. ТIамо беринчу махке сатийсар гайтар. Кибиев М. «Дош» (стихотворени); «Зов» (басня). Дашана гимн. Дешан маъIна: дашца сийсазвало/сийсазйало, дашца вазвало/йазйало. Баснин мораль. ХIиллано эшийна моттаргIа.</p>	4	1	0	<p>https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/</p>
	<p>Нунуев С.-Хъ. «Юнус» (дийцар). Къинхетам, де доьхначунна гIо дар, дикалла. Джунаидов А. «ХIоьнаш»./ (дийцар). Нохчийн эвланан Iер-дахар гайтар. Къинхъегаман тема. Нохчийчохъ а, баккхийчу нехан иэсехъ а Кавказан тIеман</p>	4	0	1	<p>https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/</p>

	лараш. Баккхийчу нехан а, текхуьучу таьхьенан а уьйр. Литературин теори: Символ. Композици.				
	С. Гацаев. «Дарц»/ (стихотворени). Поэтан поэзехь адам а, Иалам а. Дарц хьобкхучу йукъана йоблан символически васт. А.С. Пушкинан а поэзера дарцаца С. Гацаевн дорцан васт дустар. Литературин теори: эпически и лиричеси. Кусаев I. «Амалехь диканиг» / (стихотворени). Къоман этнографин ламасташ. Беран дика амал кхиорехь ден-ненан меттиг.	4	0	0	https://desharkho.ru/http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
	Рашидов Ш. «Ден весет» (поэма). Исбаьхьа кхоьллинарг а, биографически мукъамаш а. Текхуьучу чкъурехь хила йеза оздангаллин мехаллаш. Халкъана а, Даймахкана а хьалха долу декхар. Литературин теори: автобиографин поэма.	3	1	0	https://desharkho.ru/http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
	М. Дикаев. «Нохчо ву со» (стихотворени). Кхечу къоман векалшца машарехь, доттагIаллехь ваха / йаха кийча а, царна эшначохь гIоьнна ван / йан кийча волчу / йолчу йахь йолчу а, маьршачу а нохчичун васт. С. Дакаев. «Куйно хотту». Нохчийн дубнегарехь холхазан куйнан маьIна. Ламасташ довзар.	2	0	0	https://desharkho.ru/http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
	А. Шайхиев. «ЧагIо» (баллада). Баллада лиро-эпически жанр санна. Балладин оздангаллин пафос. Тешаме доттагI – онда гIап. Дош делли – кхочушде. Литературин теори: балладин жанр.	2	0	1	https://desharkho.ru/http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
	А. Бисултанов. «Хьайбахьахь йазийна байташ» (стихотворени). Бехк-гуьнахь доцуш хIаллакбинчарна гимн. Даймахка цаьобьрзучеран ойланаш а, сатийсамаш а.	2	0	0	https://desharkho.ru/http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
	Амаев В-Хь. «Генарчу денон туйра» (дийцар). Дайн ламасташна тешаме хилар. Ден доттагIчо 14 шо кхаьчначу кIантана шаьлта даларан маьIна а, цул тахьа цунна тIедужуш долу жопалла а. Декхарна тешаме хилар. Бексултанов М. «Генара а, гергара а денош» (дийцар)/	4	0	0	https://desharkho.ru/http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/

	Доъзалан а, йуъхьшен кхиоран тема. Бакхийчеран а, кегийчеран а доладар. Вежаршна йукъара йукъаметтиг. Хъанала къинхъегам. Литературин теори: турпалхо-дийцархо, Композици.				
	С. Курумова. «Дохк» (кийсак). Даймехкан Іаламна а, лаъмнийн къинхъегамхошна илли. Литературин теори:: пейзаж гайтаран исбаъхъаллин гІирсаш Окуев Ш. «Сан хъоме Нохчийчоь». Даймахке безам. Патриотизман синхаам.	4	0	0	https://desharkho.ru/http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
	Ахмадов М. «Кхаа вешех туьйра» (дийцар). Тешамах, декхарх лаьцна дийцар. Сийлахь Даймехкан тІеман фронта кхаа вешег хъоьжу йиша. Литературин теори: психологизм (дуьххъарлера кхетамаш). Чоьхъара монолог. Дийцаран фольклоран мукъамаш.	3	1	0	https://desharkho.ru/http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		56	2	4	
Дакъа 3. Кхечу къаьмнийн литература					
3.1.	Пушкин А. С. «Іаьнан Іуьйре» (А. Сулеймановс гочийнарг). Альфонс Доде «Тпаьххъарлера урок» (дийцар). Хъехархо а, дешархо а. Беран чоьхъара дуьне.	2	0	0	https://desharkho.ru/http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		2	0	0	
Раздел 8. ЖамІдаран таллар					
8.1	Сочинени	2	0	2	
8.2	Проект	2	0	2	
8.3	Контрольни болх /Тестиrowани/	1	2	0	
8.4	Шеран стандартизованни контрольни болх	1	0	0	
Дерриг:		6	2	4	
Программица сахътийн барам		68			

8 КЛАСС (68 сахът)

№ п/п	Программин дакъойн а, темийн а цѣраш	Сахътийн барам			Электронни дешаран ресурс.
		Декъан сахъташ	Талламан белхаш	Кхоллараллин белхаш	
	Дакъа 1. Халкъан барта кхолларалла.				
1.1.	«Гаймин Биболатан илли». «Эвтархойн Ахьмадах илли». Халкъан турпалаллин иллеш кхолладаларан истори. Гѣрабевллачу иллиалархоша аларехъ иллешка ладогIар. Турпалаллин иллешкахъ къоман коьрта хиламаш гайтар, оздангалла чIагIйар, коьрта персонажийн турпала белхаш хастор, къоман мостагIашца болу къийсам, халкъашна йукъара доттагIалла гайтар. Иллин чулацам, композици, исбаьхьаллин башхаллаш. Оьрсийн былинийн ритмикин-мукъамийн башхалла нохчийн эпосца йустар. Адамийн дахарехъ иллино дIалоцу меттиг.	4	0	1	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		4	0	1	
	Дакъа 2. Нохчийн йаздархойн говзарш				
2.1.	Бадурев С. «Олдам» (повесть). Коьртачу турпалхочух къахетаран тема. Турпалхочун чохъара сингаттам. Декачу олхазарх лаьцна дийцаран философин маъIна. Дийцаран идейн чулацам белларехъ цуьнан маъIна.	4	0	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/

2.2	<p>Мамакаев М. «Лаьмнийн дийцар»; «Пондар» (стихотворени). Лирически турпалхочун синхаамаш гайтар. Сулаев М. «Цавеза доттагI»; «Органан йистехь» (стихотворени). Нохчийн къоман Iадаташ: некъан а, шовданан а тIаламе йукъаметтиг а, доладар а. Са ца лобху гIуллакхаш. Оьздангаллин декхар. Литературин теори: Композицин шатайпаналла, лирикин тематически а, жанрийн а шорталла. Пейзажан а, философин а лирика.</p>	5	0	0	<p>https://desharkho.ru/http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/</p>
2.3	<p>Сулейманов А. «Дог дохден цIе» (стихотворени); «Дахаран генаш»/ (поэма). Кхерчан йовхо, хьошалла. Поэмин лирически турпалхочун Даймахках, ламастех, сийх, доьналлех йолу ойланаш. Лирически турпалхочун догдикалла, адаман Iеса ойланаш цIанйан лаам хилар. Шайхиев I. «Дарцан буса» (стихотворение). ДоттагIаллин, вовшийн гIо даран, зеран, тешаман тема. Фольклоран тIеIаткъам.</p>	5	0	1	<p>https://desharkho.ru/http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/</p>
	<p>Арсанукаев Ш. «Тимуран тур», (драма). Йуккъерчу бIешарийн ламанхойн дахаран Iер-дахаран башхаллаш гайтар. Къоман маршо мехала йу массо хIуманел. Къоман маршонехъа къийсам латточу турпалхойн васташ. Кхечу махкарчу дIалецархошца къизачу къийсаман луьра суьрташ. Теория литературы: драмин жанр.</p>	4	0	0	<p>https://desharkho.ru/http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/</p>
	<p>Хамидов I. «Да – коч, схъа – коч» / (дийцар). Нохчийн литературехь юмор. Адаман синсакхталлаш Iорадахаран говзалла. Литературин теори: юмор, сатира.</p>	4	1	0	<p>https://desharkho.ru/http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/</p>
	<p>Ясаев М. «Тянь-Шанан лаьмнашкахь» («Хьоме йурт» повестан йукъара кийсак). Адамашна а, чIир эцаран Iадатана а йукъара ира дубхь-дубхьалкхетарш. Даймахке а, хьомечу йуьрте а сатийсар. Куьйгебахийтаран мах. Литературин теори: повестан жанр.</p>	4	0	0	<p>https://desharkho.ru/http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/</p>
	<p>Ящуркаев С. «МаьркIаж-бодан тIехь кIайн хьобкх» / (дацдина). Спецпереселенцийн луьра а, сингаттаме а денош. Къоначу йобIан аматехь Даймехкан васт гайтаран маьIна. Халачу хьелашкахь коьртачу турпалхочун</p>	5	0	0	<p>https://desharkho.ru/http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/</p>

	амал дIахIоттар. Турпалхочун а, Даймехкан а кхолламийн уйр. Теория литературы: Метафора. Символ. Композици.				https://ps95.ru/dikdosham/ru/
	Абдулаев Л. «Маълхан каш» (поэма). Поэмехъ ширачу заманан гайтар. Кхечеран синош кIелхьардохуш шен са дIадалар. Шайн йуъртахойн синош уьнах лардархьама, шайн дайн кхерч дIатесначу уьнхошна гимн.	4	0	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
	Бексултанов М. «Дика ду-кх хьо волуш»; «Дари»/ (дийцарш). Дешархойн дахар, церан йукьаметтигаш, турпалхойн чохьхара дубне, оздангаллин кхетам.	4	0	1	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
	Бисултанов А. «ДегIаста»; «Халкъан илланчина» (стихотворени). Даймохк хестор. Машар, добналла, майралла хастор. Халкъан илли, халкъан иллиалархо, къонах – халкъан дахарехъ церан маьIна. Гацаев С. «Кавказ» (стихотворени). Даймехкан безам гайтарехъ вастийн шатайпаналла. «БIаьстенца къамел» (поэзи). Пейзажан лирика. Iаламан а, адаман уйр. Хасбулатов Я. «Дош» /; «Стаг хилла ваьллахъ хьо ара». Дешан ницкъах а, маьIнех а оздангаллин категорех санна. Литературин теори: метафора, васт.	6	0	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
	М. Ахмадов «Лабтга тIехъ лаьмнаш а хIиттош» (повесть). Ахмадов Мусан говзарийн коьрта проблемаш, теманаш, турпалхой. Ахмадов Мусан кхолларалле хьажар: дайн Iадаташна а, вайзаманан лехамашна а йукъара Iоттабакхам, чолхечу дахаран галморзахаллаш, адаман йукъара эхъ-бехк дIадалар, Iадаташ ларцадар, къоман Iадаташка лерам цахилар – къоман бохам бу, йаздархочун кхайкхам: оздангаллех ца духуш, дахаран халонех чекхдовлар. «Лабтга тIехъ лаьмнаш а хIиттош» цIе йолчу повестан чулацам а, исбаьхьаллин башхаллаш а. Ахмадов Мусан прозин исбаьхьаллин башхаллаш. Литературин теори: повестан жанр, символ.	3	0	1	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
	Сатуев Х. «Нашха» (поэма). XX бIешаран йуххьехъ Нохчийчуьра исторически	3	1	0	https://desharkho.ru/

	хиламаш. Деникинцашца кыйсам латтош вовшийн гЮо дар а, турпалалла а. Литературин теори: повесть, символ.				http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
	Классал арахъара дешар.	4	0	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		55	2	4	
Дакъа 3. Кхечу къаьмнийн литература					
3.1.	Ладо Авалиани. «Хъаькхна буц». Машар а, адамалла а, адамийн дахарехъ церан мах а. Багратионан къонахалла, нохчийн тЕмалоша лелийна сийлахъ гИллакх.	3	0	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		3	0	0	
Дакъа 8. ЖамІдаран таллар					
8.1	Сочинени	2	0	2	
8.2	Проект	2	0	2	
8.3	Контрольни болх /Тестиrowани/	1	2	0	
8.4	Шеран стандартизировани контрольни болх	1	0	0	
Дерриг:		6	2	4	
Программица сахътийн барам		68			

9 КЛАСС (66 сахьт)

№ п/п	Программин дакъойн а, темийн а цѳераш	Сахьтийн барам			Электронни дешаран ресурс.
		Декъан сахьташ	Талламан белхаш	Кхоллараллин белхаш	
	Дакъа 1. Халкъан барга кхолларалла				
1.1.	Турпалаллин иллеш «Теркаца хъала-охъа вехаш хиллачу Эла Мусостан, Адин Сурхон илли». «Аьккхийн Жанхотан илли». «Гаркхойн кѳентан, Жерочун кѳентан, Жумин Акхтулин илли». Туьйранаш «Чингиз», «Алхаст а, Маьлха-Аьзни а». Шира дийцарш, аларш. Шира дийцарш «Къиза Іадат», «Шотойн Аьстамар», «Исмайлин Дуда» Кицанаш, хІетал-металш. Назма/ Динан поэзин жанр (жанрашка хъажар).	10	0	1	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		10	0	1	
	Дакъа 2. Нохчийн йаздархойн говзарш				
2.1.	1. Дудаев, М. Сальмурзаев, А. Нажаев, Ш. Айсханов нохчийн литературин бухбиллархой - йаздархойн кхолларалла. Поэзига, прозига хъажар.	2	0	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
2.2	Айсханов Ш. «Мало-хало (дийцар). Къинхъегам малонна дуюьхь-дуюьхьалхІоттор. Хъанал къахъегар кхиор а, Іер-дахаран ойла йар. Литературин теори: беламе дийцаран жанр.	3	0	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/

					https://ps95.ru/dikdosham/ru/
2.3	С. Бадиев. «Бешто» (повесть). Йукъараллин Йер-дахар а, гиллакхаш а. Ирча кхоллам. Повестан оьдангаллин аспект. Хъарам-хъанал ца къастош хъл-бахам гулдар Йорадакхар. Литературин теори: повестан жанр.	3	0	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
2.4	Мамакаев I. «Дерриге а Тамна»; «Даймехкан том болчохъ» (стихотворенеш); «Турпалчу танкистан доьзал» (очерк). Мамакаев М. «И йоблхуш яц»; «Киллочунна» (стихотворенеш). Сулаев М. «Гювтта»; «Малх тоьлур бу» (стихотворенеш); Эдилов Х. «Суьрте»; «Кавказан аьрзу»; «Темало – хьуна» (стихотворенеш). Гадаев М. «Даймехкан льямашка»; «Доттагашка». Турпалалла. Доттагалла. Мамакаев I. «Кавказан латта»; «ЙоIе»; «Даге»; «Сайн канте» (стихотворенеш); «Нохчийн льямнашкахъ» (поэма). Поэтан кхоллараллехъ Даймехкан а, хьомечу Иаламан а васташ. Лирически турпалхочун Даймахке болу безам, цуьнан дахаран Иалашо - иза халкъе болу чIогIа безам, цунна гуллакх дар. Йукъараллин дахарехъ а, поэзин дахIоттамехъ поэтан Иалашо, «Нохчийн льямнашкахъ» поэма йешар а, йийцаре йар а. Персонажийн синценалла. Къоман ламасташ лелор а, коьртачу персонажийн бохаме кхоллам. Догценачу безамна а, халкъан чIирьэцаран къызачу Иадатана а йукъара контраст. «Кегийчу нехан декъазчу безаман трагизм муьлхарниг йу» бохучу хаттарна жоп лахар. Поэмехъ лирически а, трагически а дерг. Стихан а, меттан а башхаллаш. Литературин теори: лирически а, эпически а поэма.	16	1	1	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
2.5	М. Сулаев. «Сай»; «Сох муха эр ду адам»; «ДоIа» (стихотворенеш), «Льямнаша ца дицдо» (романа йукъара дакъош). 1940-1960 шерашкахъ, къоман дахаран уггар халачу муьрашкахъ адабийн кхолламаш. Дена а, йобIаршна а йукъара йукъаметтигаш. Къоман ламасташ лардар а, керлачу Иадаташца даха лаар а. Товсолтан кхолламан трагизм. Романан коьртачу персонажийн кхолламашкахъ сингаттаме мукъамаш. Литературин теори: романан жанр.	7	0	1	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
2.6	Хамидов I.-Хь. «Лийрбоцуьрш. / (стихашкахъ драма). Фашистийн мехкашдIалецархошна дуьхъл кыйсам латтош, Даймохк ларбан	5	0	1	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-

	дІахІиттинчу советски салтийн турпалалла а, доьналла а. Тайп-тайпана къаьмнийн векалша йукъахь -советски салташна йукъахь долу доттаГІалла. Драмин васташ кхолларан ГІирсаш. Драмехь мостаГІчун амат. Советски тІемалойн а, мостаГІийн а васташ кхолларехь драматурган говзалла. Литературин теори: драмин жанр.				tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
2.7	Гацаев С. «Буйса хаза, буйса тийна»; «БІаьсте кхечи»; «ХІай, йоІ, делхъа, собарде» (стихотворенеш). Пейзажан лирика. Адамах а, Іаламах а лаьцна поэтан ойланаш. Адаман са а, Іаламан дуьне а. Лирически турпалхочун синан хьал гойту Іаламан суьрташ. Хиламан хІора мІаьргонан хазалла гайтарехь поэтан говзалла.	3	0	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
2.8	Р. Супаев. «Вайнехан халкъан иллеш». Йуьхьшен кхолларехь халкъан поэзин меттиг, чохьарчу дуьненна а, оздангаллин хьежамашна а бен тІеІаткъам. Литературин теори: Литературехь фольклоран ламасташ. «Буйса йу беттасе». Буйсанан Іаламан хазалла. Пейзажан лирика.	2	0	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
	Талхадов Х. «Шийла дарц цІевзинчохь». Майраллех, доьналлех, нийсо лахарх, дахаре болчу безамах лаьцна. Литературин теори: эпитет, символ. «Сан ненан матгахь ас йазйо». Ненан мотт хааран а, ларбаран а ладамалла, цуьнга болу безам.	3	0	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
2.9	Гайтукаева Б.«Зама», («Хьан цІийнах йара-кха со, Нохчийчохь, хьан цІийнах йара»). ТебогІучу бохамна сагатдар а, Даймохк ларбан лаар а. Поэт а, зама а. Поэзехь шайхаллин тема.	4	0	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		48	2	3	
Дакъа 3. Кхечу къаьмнийн литература					
3.1.	М.Ю. Лермонтов «Валерик» (поэма). ТІом а, машар а. ТІом цабезар.	2		0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		2	0	0	

Дакъа 8. Жамдаран таллар					
8.1	Сочинени	2	0	2	
8.2	Проект	2	0	2	
8.3	Контролни болх /Тестиrowани/	1	2		
8.4	Шеран стандартизиrowанни контролни болх	1			
Дерриг:		6	2	4	
Программица сахътийн барам		66			

НОХЧИЙН ЛИТЕРАТУРИН ПОУРОЧНИ ПЛАНИРОВАНИ

5 класс

№ п/п	Урокан тема	Сахьтийн барам			Терахь	Электронни дешаран ресурс	Ціеран болх.
		Сахьт	Талламан белхаш	Кхолла раллин белхаш			
	Халкъан барта кхолларалла (11 с. + 1 с.)						
1.	Халкъан барта кхолларалла	1	0	0		http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/	Аг1о 12-13 чулацам схъабийца.
2.	Нохчийн халкъан туьйра «Кхо ваша»	1	0	0		www.urok95.ru .	Аг1о 18-22 чулацам схъабийца.
3.	Нохчийн халкъан туьйра «Кхо ваша» т1еч1аг1дар	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/	Аг1о 23-27 чулацам схъабийца.
4.	Нохчийн халкъан туьйра «Тамашийна олхазар»	1	0	0		https://desharkho.ru/	Аг1о 14-17 чулацам схъабийца.
5.	Нохчийн халкъан туьйра «Кхо ваша а, саьрмик»	1	0	0		http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/	Аг1о 31-33 чулацам схъабийца.
6.	Нохчийн халкъан туьйра «Добьшуш хилла к1ант»	1	0	0		www.urok95.ru .	Аг1о 34-37 чулацам схъабийца.
7.	Нохчийн халкъан туьйра «Добьшуш хилла к1ант» т1еч1аг1дар	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/	Аг1о38-42 чулацам схъабийца.

8.	Нохчийн халкъан туьйра «Барзо Iахарца мохк къовсар»	1	0	0		https://desharkho.ru/	АгIо 28-30 чулацам схъабийца.
9.	Классал арахъара дешар «Хъекъал долу йоI а, кхиэлахо а».	1	0	0		http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/	АгIо 277-28 чулацам схъабийца.
10.	Фольклоран кегий жанраш: кицанаш	1	0	0		www.urok95.ru .	АгIо 46-49 10 кицан маьIна даста.
11.	Фольклоран кегий жанраш: хIетал-металш	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/	АгIо 50-55 10 хIетал-метал кечде.
12.	Проект	1	0	1		https://desharkho.ru/	Кечамбе суьрташ а дохкуш.
	Нохчийн йаздархойн говзарш Литературин туьйранаш (9 с.+1 с.)						
13.	Саидов Б. «Майра кIант Сулима».	1	0	0		http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/	АIо 59-64 чулацам схъабийца.
14.	Саидов Б. «Майра кIант Сулима» туьйра. Туьйранан турпалхой	1	0	0		www.urok95.ru .	АIо 65-72 чулацам схъабийца.
15.	Саидов Б. «Майра кIант Сулима» туьйра. Сулимин хъуьнарш	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/	АIо 73-83 чулацам схъабийца.
16.	Мусаев М. «ЦIен маьхъси» –	1	0	0		https://desharkho.ru/	АгIо 85-87 чулацам схъабийца.

	дийнатех лаьцна туйра. Лоьман ома						
17.	Мусаев М. «Цен маьхьси» туйра. Бекхам	1	0	0		http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/	Аг1о 88-93 чулацам схьабийца.
18.	Гацаев С. «Чкьоьрдиг» туйра. Коьрта турпалхо	1	0	0		www.urok95.ru .	Аг1о 94-102 чулацам схьабийца.
19.	Гацаев С. «Чкьоьрдиг» туйра. Чкьоьрдиган толамаш.	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/	Аг1о 103-113 чулацам схьабийца.
20.	Исмаилов А. «Бирдолаг». Туйранан философин маьна	1	0	0		https://desharkho.ru/	Аг1о 113-126 еша
21.	Классал араьхара дешар «Лулахой» (туйра)	1	0	0		http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/	Аг1о 281-284 чулацам схьабийца
22.	Сочинени «Лулахой»	1	0	1		ps95.ru/dikdosham/	1амийнарг карладаккхр.
	XX бешаран литература – (33 с.+ 3 с.)						
23.	Бадиев С.С. дахар, кхолларалла. «Зайнди» дийцар. Турпалхойн васташ	1	0	0		https://desharkho.ru/	Аг1о 131-137 чулацам схьабийца
24.	Бадиев С.С. «Зайнди» дийцар. Коьрта маьна	1	0	0		www.urok95.ru .	Аг1о 138-143 чулацам схьабийца
25.	Мамакаев М.А. дахар, кхолларалла. «Баппа» дийцар. Ши некъахо	1	0	0		http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/	Аг1о 146-148 чулацам схьабийца
26.	Мамакаев М.А. «Баппа»	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/	Аг1о 149-152

	дийцар. Нийсо харцонал толар.						чулацам схъабийца
27.	Литературин теори: дийцаран жанр, сюжет, васт.	1	0	0		https://desharkho.ru/	Аг1о 128-129 чулацам схъабийца
28.	Эхшеран тест	1	1	0		www.urok95.ru .	Халкъан барта кхолларалла XX бешаран литература карлайаккха.
29.	Мамакаев I.Ш. дахар, кхолларалла. «Садаържаш» стихотворени	1	0	0		http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/	Аг1о 155 157 дагахь 1амо
30.	I. Мамакаевн музей (виртуальни экскурси)	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/	I.Мамакаевн биографи таллар.
31.	Сулаев М.А. дахар, кхолларалла. «Ламанан хи» стихотворени	1	0	0		https://desharkho.ru/	Аг1о 161-163 ст-ни дагахь 1амо.
32.	Гайсултанов I.Э. дахар, кхолларалла. «Кегий йийсарш» – повестан дакъа. Ши доттагI	1	0	0		www.urok95.ru .	Аг1о 165-168 чулацам схъабийца.
33.	Гайсултанов I.Э. «Кегий йийсарш». Iалин кхоллам	1	0	0		http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/	Аг1о169-176 чулацам схъабийца.
34.	Олхазаран-КЮтара Сулейманов Ахьмадан музей чу виртуальни экскурси йар	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/	Сулейманов Ахьмадан кхолларалла йовзар..
35.	Сулейманов Ахьмадан «Борз йу	1	0	0		https://desharkho.ru/	Аг1о 180-181 дагахь

	угуш» стихотворени.						1амо 5 ст.
36.	Саракаев Хь. «Баьпкан чкьуйриг» дийцар	1	0	0		www. urok95/ru.	Аг1о 186-190 чулацам схьабийца.
37.	«Баьпкан чкьуйриг» дийцарх лаьцна.	1	0	0		http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/	Аг1о 191-192 чулацам схьабийца.
38.	Проект	1	0	1		ps95.ru/dikdosham/	Суьрташ дахка.
39.	Окуев Ш. «Лаьмнашкахь суьйре» стихотворени. Литературин теори: пейзаж, эпитет, аллитераци (гайтар кхиор)	1	0	0		https://desharkho.ru/	Лирически турпалхочун васт таллар.
40.	Классал арахьара дешар Туьйра «Т1ехтохар»	1	0	0		www. urok95/ru.	Аг1о 285-294 чулацам схьабийца.
41.	Ахмадов I. «Кьонахалла» (дийцар)	1	0	0		http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/	Аг1о 196-200 чулацам схьабийца.
42.	Ахмадов I. «Кьонахалла» (дийцар). Кхиазхочун амал д1ах1оттар, ша шена т1ехь толам	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/	Аг1о 201-206 чулацам схьабийца.
43.	Дийцар, суртх1оттор, ойлайар	1	0	0		https://desharkho.ru/	Аг1о-207-209 чулацам схьабийца.
44.	Арсанукаев Ш. «Баьпкан йуьхк» (стихотворени)	1	0	0		www. urok95/ru.	Аг1о 211-212 дагахь 1амо.
45.	Кагерманов Д. «Доттаг1алла» (дийцар)	1	0	0		http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/	Аг1о 215-218 чулацам схьабийца.

46.	Кагерманов Д. «ДоттаГалла» (дийцар)	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/	Аг1о 220-222 чулацам схъабийца.
47.	Сатуев Хь. «Лаьмнийн къоналла» (стихотворени)	1	0	0		https://desharkho.ru/	Аг1о 228-229 дагахь 1амо.
48.	Махмаев Ж. «Буйсанан гГулчаш» (дийцар). Беран синдуйне	1	0	0		www. urok95/ru.	Аг1о 233-240 чулацам схъабийца.
49.	Махмаев Ж. «Буйсанан гГулчаш» (дийцар)	1	0	0		http://ps95.ru/nohchi yn-tezaurus/	Аг1о 241-246 чулацам схъабийца.
50.	Амаев В.-Хь. «Малх чубаре хьобжура иза» (дийцар)	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/	Аг1о 265-268чулацам схъабийца.
51.	Амаев В.-Хь. «Малх чубаре хьобжура иза» (дийцар). Беран чохьарчу дуйненан гайтаран говзалла	1	0	0		https://desharkho.ru/	Аг1о 269-272 чулацам схъабийца.
52.	Дикаев М. «Баьстенан аматаш (стихотворени). Иаламан хазалла	1	0	0		www. urok95/ru.	Дагахь 1амо.
53.	Исбаьхьалла. Эстетика а, этика а	1	0	0		http://ps95.ru/nohchi yn-tezaurus/	Башхаллаш йийцар.
54.	Литературин теори: дустар, эпитеташ, метафораш, пейзаж	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/	Йийца церан башхаллаш.
55.	Сочинени «Хьоме нана»	1	0	1		https://desharkho.ru/	1амийнарг карладаккха.
56.	Ахмадов М. «Ушурма волчохь, хьошалГлахь» (дийцар)	1	0	0		www. urok95/ru.	Чулацам схъабийца.
57.	Ахмадов М. «Ушурма волчохь, хьошалГлахь» (дийцар)	1	0	0		http://ps95.ru/nohchi yn-tezaurus/	Чулацам схъабийца.

58.	Берийн журнал «Стегад»: журналан специфика, жанраш, рубрика, тексташца болх бар	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/	Чулацам схъабийца.
	XXI бешаран литература – (7 с.+1 с.)						
59.	Рашидов Ш. стихотворени «Нана-Нохчийчоь»	1	0	0		www. urok95/ru.	Чулацам схъабийца.
60.	Бексултанов М. «Цакхетта хестор» (дийцар)	1	0	0		http://ps95.ru/nohchi yn-tezaurus/	Аг1о 2511-256 чулацам схъабийца.
61.	Хатуев Iабдул-Хьамидан «Аьрзунан илли» стихотворени	1	0	0		https://desharkho.ru/	Аг1о 262-263 4 ст. дагахь Iамо.
62.	Хатуев I.-Хь. «Нохчийн мотт» (стихотворени)	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/	Чулацам схъабийца.
63.	Мусаев С.М. «Хьайбанан чам» (дийцар)	1	0	0		https://desharkho.ru/	Чулацам схъабийца.
64.	Мусаев С.М. «Хьайбанан чам» (дийцар)	1	0	0		www. urok95/ru.	Чулацам схъабийца.
65.	<i>Классал арахьара дешар</i>	1	0	0		http://ps95.ru/nohchi yn-tezaurus/	Дийцар «Кемсаш» аг1о 295-306 чулацам схъабийца.
66.	Шеран талламан болх. (Тест)	1	1	0		ps95.ru/dikdosham/	Халкъан барта кхолларалла XX бешаран литература XXI бешаран литература
	Кхечу къаьмнийн литература (2 с.)						

67.	М. Лермантов «Кавказ» (гойинарг Сулаев М.)	1	0	0		www. urok95/ru.	Чулацам схъабийца.
68.	М. Лермантов «Кавказ» (гойинарг Сулаев М.). ЖамДаран урок	1	0	0		http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/	Чулацам схъабийца.
ПРОГРАММИЦА САХЪТИЙН БАРАМ		68	2	4			

7 класс

№ п/п	Урокан тема	Сахътийн барам			Терахь	Электронни дешаран ресурс	Цѣран болх
		Сахът	Талламан белхаш	Кхоллараллин белхаш			
	Халкъан барта кхолларалла (4 с.)						
1.	«Дади-йурт». «Нохчийн шира илли»	1	0	0		https://desharkho.ru/	АгӀо 35-38 чулацам схъабийца.
2.	«Сай» (халкъан илли)	1	0	0		https://ps95.ru/dikdos-ham/ru/	АгӀо 47-48 дагахь 1амо.
3.	Турпала йурт ларйарх а, халкъан бӀаьхойх а лаьцна турпалаллин илли	1	0	0		http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/	Чулацам схъабийца.
4.	Литературин теори: исторически эшар, лирически эшар, синедерзор.	1	0	0		https://desharkho.ru/	Чулацам схъабийца.

	Нохчийн йаздархойн говзарш (56 с. +6 с)						
5.	Мамакаев «Даймехкан косташ» (стихотворени)	1	0	0		http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/	Аг1о 55-57 ст-ни дагахь 1амо.
6.	Текхуьучу т1аьхьенна весет	1	0	0		https://desharkho.ru/	Чулацам схьабийца.
7.	Техьа-Мартана М. Мамакаевн ц1ийнан музей чу виртуальни экскурси йар	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/	Мамакаев Мохьмадан кхолларалла таллар.
8.	Проект	1	0	1		http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/	Презентачи кечйар.
9.	Саидов Б. «Вина йурт» «Деган аз» (стихотворени)	1	0	0		https://desharkho.ru/	Аааааааг1о 76-78 ст-ни 5 ст. дагахь 1амо.
10.	Б. Саидовн поэзехь граждански мукьамаш. Даймахкана сатийсаран мукьамаш д1акховдор	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/	Аг1о 79-80 хаттаршна кечамбар.
11.	Ошаев Х. «Иччархо Абухьяьжа Идрисов» (очерк)	1	0	0		http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/	Аг1о 97-103 чулацам схьабийца.
12.	Сийлахь Даймехкан т1еман турпалхочун дагалецамаш а, б1аьхаллин хьуьнарш а.	1	0	0		https://desharkho.ru/	Аг1о 104-112 чулацам схьабийца.
13.	Сочинени «Даймохк»	1	0	1		https://ps95.ru/dikdosham/ru/	1амийнарг карладаккха.
14.	Классал арахьара дешар	1	0	0		http://ps95.ru/nohchi	Аг1о 271-284

	«Жерочун клентан, гуржийн клентан или»					yn-tezaurus/	чулацам схябийца.
15.	Мамакаев I. «Берзан бекхам» (стихотворени)	1	0	0		https://desharkho.ru/	Агlo 89-92 7 ст. 6 ст. дагахь Iамо.
16.	Нана-берзан сахыйзар а, адамиин кызаллина бекхам бар а	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/	Агlo 93-94 6 ст. дагахь Iамо.
17.	Сулейманов А. «Шуьнехь дош» (стихотворени)	1	0	0		http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/	Агlo 113-118 дагахь Iамо 7 ст.
18.	Стихотворенехь ойла айбаран мукъамаш. Нехан дуьхьа шен са дадала кийча волчу лирически турпалхочун васт.	1	0	0		https://desharkho.ru/	Лирически турпалхочун васт кхоллар.
19.	Стихотворенин аллегорически маъIна	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/	аллегорически маъIна дийцар.
20.	Классал арахъара дешар «Девлатгерин-Эвла йоккхуш даьккхина или».	1	0	0		http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/	Агlo 283-287 чулацам схябийца.
21.	Литературин теори: тропаш, олицетворени, аллеги, метафора	1	0	0		https://desharkho.ru/	Чулацам схябийца.
22.	Гайсултанов У. «Болат-гIала йожар» / (дацдина).	1	0	0		https://desharkho.ru/	Агlo 121—126 чулацам схябийца.
23.	Ширачу заманахь ламанхойн луьра дахар гайтар	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/	Агlo 127-134 чулацам схябийца.
24.	Зуламхошца а, мохкIалецархошца а халкъо латтийна кыйсам	1	0	0		http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/	Агlo 135-139 чулацам схябийца.

25.	Халкьийн цхьаалла-вайн ницкъ. Кхечу къамнашца нохчаша гергарло латтадар	1	0	0		https://desharkho.ru/	Агlo 140-157 чулацам схьабийца.
26.	Историн уйр. Литературин теори: историн повестан жанр	1	0	0		https://desharkho.ru/	Агlo 158-159 хаттаршна жопаш кечде.
27.	<i>Классал арахьара дешар «Исмайлин Дудин илли».</i>	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/	Агlo 287-302 чулацам схьабийца.
28.	Тестировани	1	1	0		http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/	Нохчийн йаздархойн говзарш Халкъан барта кхолларалла Карлайаха.
29.	Айдамиров А. «МухIажарш» («Йеха буйсанаш» романа йукъара кийсак)	1	0	0		https://desharkho.ru/	Агlo 163-175 чулацам схьабийца.
30	«МухIажарш» кийсакан йешар а, йийцаре йар а	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/	Агlo 163-175 кийсакан йешар.
31	Нохчийн литературехь Даймехкан тема. Даймохк дарбане хиларан тешам	1	0	0		http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/	Даймахках лаьцна суьрташ дахкар.
32	XIX бIешарахь нохчийн халкъ Хонкара дакхалхар	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/	Материал вовшахтохар, схьайийцар.
33.	Проект	1	0	1			Презентаци кечйар.
34.	Литературин теори: литера- турин турпалхо а, символ а	1	0	0		https://desharkho.ru/	Агlo 177-178 чулацам схьабийца.

35.	Классал арахъара дешар «Таймин Бийболат» романан дакъа	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/	Аг1о 310-328 чулацам схъабийца.
36.	Арсанукаев Ш. «Ийманах дузийта дегнаш»	1	0	0		http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/	Аг1о 179-183 ст.6 дагахъ 1амо.
37.	Дог цандаран некъа воккху/йоккху до1анан синан ницкъ	1	0	0		https://desharkho.ru/	Аг1о 181 -183 еша.
38.	Кибиев М. «Дош» (стихотворени), «Зов» (басня)	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/	Аг1о 188-190 ст-ни дагахъ 1амо
39.	Баснин мораль. ХИллано эшийна моттарг1а	1	0	0		http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/	Аг1о 192-192 чулацам схъабийца.
40.	Нунуев С.-Хъ. «Юнус» (дийцар)	1	0	0		https://desharkho.ru/	«Таймин Бийболат» романан дакъа
41.	Джунаидов А. «ХЮьбнаш» (дийцар)	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/	«Таймин Бийболат» романан дакъа
42.	Нохчийн эвланан 1ер-дахар гайтар	1	0	0		http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/	«Таймин Бийболат» романан дакъа
43.	Литературин теори: символ, композици	1	0	0		https://desharkho.ru/	Аг1о 177-178 чулацам схъабийца.
44.	С. Гацаев. «Дарц» (стихотворени). Поэтан поэзехъ адам а, 1алам а	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/	Аг1о 207-208 ст-ни дагахъ 1амо.
45.	Пушкинан поэзера дарцаца С. Гацаевн дорцан васт дустар	1	0	0		http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/	Чулацам схъабийца.

46.	Кусаев I. «Амалехъ диканиг» (стихотворени)	1	0	0		https://desharkho.ru/	Аг1о 212-214 ст-ни дагахъ 1амо
47.	Рашидов Ш. «Ден весет» (поэма). Исбаъхъа кхоьллинарга, биографически мукъамаша	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/	Аг1о 216-227 ст-ни 7ст.дагахъ 1амо.
48.	Литературин теори: автобиографин поэма	1	0	0		http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/	Аг1о 277-278 хаттаршна жьопаш кечде.
49.	М. Дикаев. «Нохчо ву со» (стихотворени)	1	0	0		https://desharkho.ru/	Аг1о 229-232 ст-ни дагахъ 1амо.
50.	С. Дакаев. «Куйно хотту»	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/	Чулацам схъабийца.
51.	А. Шайхиев. «Чаг1о» (баллада)	1	0	0		http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/	Аг1о 234-2406 ст. дагахъ 1амо.
52.	Литературин теори: балладин жанр	1	0	0		https://desharkho.ru/	Аг1о 240-241 хаттаршна жьопаш кечде
53	Сочинени «Хьоме нана»	1	0	1		https://ps95.ru/dikdosham/ru/	1амийнарг карладаккхар.
54.	А. Бисултанов. «Хъайбахахъ йазийна байташ» (стихотворени)	1	0	0		http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/	Аг1о 256-258 ст-ни дагахъ 1амо.
55.	Даймахка ц1абоьрзучеран ойланаша, сатийсамаша	1	0	0		https://desharkho.ru/	Аг1о 258-259 хаттаршна жьопаш кечде.
56.	Амаев В-Хь. «Генарчу денон туьйра» (дийцар)	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/	Аг1о 263-268 чулацам схъабийца.

57.	Дайн ламасташна тешаме хилар	1	0	0		http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/	Аг1о 269 хаттаршна жопаш кечде.
58.	Декхарна тешаме хилар	1	0	0		https://desharkho.ru/	Аг1о 269 хаттаршна жопаш кечде.
59.	Бексултанов М. «Генара а, гергара а денош» (дийцар)	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/	Чулацам схябийца.
60.	С. Курумова. «Дохк» (кийсак)	1	0	0		http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/	Аг1о 84-88 чулацам схябийца.
61.	Литературин теори: пейзаж гайтаран исбаьхьаллин гИрсаш	1	0	0		https://desharkho.ru/	Чулацам схябийца
62.	Окуев Ш. «Сан хьоме Нохчийчобь»	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/	Чулацам схябийца
63.	Даймахке безам. Патриотизман синхаам	1	0	0		http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/	Чулацам схябийца
64.	Ахмадов М. «Кхаа вешех туьйра» (дийцар)	1	0	0		https://desharkho.ru/	Чулацам схябийца
65.	Тешамах, декхарх лаьцна дийцар	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/	Чулацам схябийца
66.	Шеран талламан болх. (Тест)	1	1	0		http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/	1амийнарг карладаккхар.
	Кхечу къаьмнийн литература (2 с.)						
67.	Пушкин А. С. «Аьнан Гуьйре» (А. Сулеймановс гочийнарг)	1	0	0		https://desharkho.ru/	Чулацам схябийца

68.	Альфонс Доде «ТӀаьххьарлера урок» (дийцар)	1	0	0		https://ps95.ru/dikdos/ham/ru/	Чулацам схьабийца
ПРОГРАММИЦА САХЪТИЙН БАРАМ		68	2	4			

**Хьехаран-методикин латтор
Хьехаран-методикин Го-Іамат**

Арсанукаев А. М. Эдилов С. Э. Нохчийн литература. 9 классана коьртачу йукъардешаран ишколан Іамат. – Соьлжа-ГӀала, 2019.
Ахмадов М.М., Алиева З.Л-А. Нохчийн литература. 8-чу классана учебник-хрестомати. – Соьлжа-ГӀала, 2018.
Эдилов С.Э. Нохчийн литература. 5-чу классана учебник-хрестомати. – Соьлжа-ГӀала, 2018.
Эдилов С.Э. Нохчийн литература. 6-чу классана учебник-хрестомати. – Соьлжа-ГӀала, 2018.
Эдилов С.Э. Нохчийн литература. 7-чу классана учебник-хрестомати. – Соьлжа-ГӀала, - 2018.
Эдилов С.Э. Нохчийн литература. 9 классана коьртачу йукъардешаран ишколан хрестомати. – Соьлжа-ГӀала: АО «ИПК «Грозненский рабочий», 2019.

Іилманан литература

Арсанукаев А.М. Язык, литература, школа. – Грозный, 2010. – 315 с.
Гайтукаев К. В пламени слова. Критические статьи и исследования. – Грозный, 1989. – 223 с.
Далгат У.Б. Литература и фольклор. Теоретические аспекты. – М.: Наука, 1981. – 303 с.
Джамбеков О.А. Жанровые и поэтические особенности чеченских героико-исторических песен илли. – Майкоп, 2008. – 230 с.
Джамбекова Т.Б. Фольклор как источник чеченской прозы XX в. – Майкоп, 2010. – 236 с.
Довлеткиреева Л.М. Современная чеченская военная проза: историко-культурный аспект, жанровый состав, поэтика. – Грозный, 2010. – 250 с.
Егорова Л.П. Актуальные проблемы литературного кавказоведения // Художественная литература и Кавказ. – Сочи, 2006. – 12-21 с.
Завриев М. В поисках художественного метода. Критические статьи. – Грозный, 1988. – 66 с.
Ибрагимов Л.М. Этноментальные основы чеченской прозы. – Грозный, 2012. – 167 с.
Ильясов Л. Культура чеченского народа. – М., 2009. – 264 с.
Инаркаева С.И. Эволюция жанров малой прозы в современной чеченской литературе. – Майкоп, 1999. – 218 с.
Индербаяев Г.В. Роль художественного конфликта в становлении, развитии и современном состоянии чеченской драматургии. – Майкоп, 2009. – 217 с.

- Индербаяев Г.В. Проблема национального и общечеловеческого в чеченской литературе. – Грозный, 2003.
- Исмаилова М.В. Проблема традиций и жанровые разновидности в чеченском романе 80-90-х гг. XX в. – Майкоп, 2007. – 215 с.
- Туркаев Х.В. Жажда неутоленная. – М.: Молодая гвардия, 2007. – 312 с.
- Туркаев Х.В. О путях развития чеченской литературы. – Грозный: Чеч.-Инг. Книжное изд-во, 1973. – 162 с.
- Туркаев Х.В. Путь к художественной правде (Становление реализма в чеченской и ингушской литературах). – Грозный, 1987. – 240 с.
- Юсупова Х.В. Жанр повести в чеченской и ингушской литературах: становлении и развитие (20-30-е гг.). – М., 2000. – 215 с.

Методикин литература

- Айдамирова М.А. Музейная деятельность по приобщению подрастающего поколения к культурно-историческому наследию. Учебное пособие. – Грозный, 2018.
- Арсанукаев А.М. Школехь исбаьхьаллин произведени таллар (Анализ художественного произведения в школе). – Грозный, 2018.
- Арсанукаев А. Нохчийн литература хьехаран методика (Методика преподавания чеченской литературы). – Грозный, 1987. – 188 с.
- Джамбеков О.А. Устное народное творчество. Учебное пособие для учащихся школ и студентов. – Грозный, 2018.
- Джамбеков О.А. Устное народное творчество чеченского народа. Учебное пособие для учащихся школ и студентов. – Грозный, 2017.
- Эдилов С.Э. Методическое руководство к учебнику-хрестоматии по чеченской литературе для 5 класса. - АО «ИПК «Грозненский рабочий», 2018.
- Эдилов С.Э. Методическое руководство к учебнику-хрестоматии по чеченской литературе для 6 класса. – Грозный: АО «ИПК «Грозненский рабочий», 2018.
- Эдилов С.Э. Методическое руководство к учебнику-хрестоматии по чеченской литературе для 7 класса – Грозный: АО «ИПК «Грозненский рабочий» - 2018.
- Эдилов С.Э. Сочинени йазъян Iамор. Методическое пособие для учителей. – Грозный: АО «ИПК «Грозненский рабочий» - 2018. - 159 стр.
- Литература народов Северного Кавказа: Учеб. пособие / Под ред. Г.М. Гогоберидзе. – Ставрополь, 2004. – 292 с.
- Эдилов С.Э. Методическое руководство к учебнику-хрестоматии по чеченской литературе для 6 кл. – Грозный, 2016.
- Мунаев И.Б. Поэтика чечено-ингушских героико-исторических песен илли. (Проблема формирования жанра и его системные связи). – М., 1981. – 215 с.
- Мусукаева А.Х. Северокавказский роман: художественная и этнокультурная типология. _ - Нальчик, 1993. – 192 с.
- Яндарбиев Х.Ш. Учебное пособие для учителей, студентов и преподавателей «Кавказ и русская литература». – Грозный, 2017.

Дошамаш, справочникаш

- Арсанукаев А.М. Нохчийн яздархой. Библиографин довзийтар (Чеченские писатели. Биографические и библиографические сведения). В 2-х т. – Грозный, 2012.

- Арсанукаев А.М. Нохчийн литературин Илманан терминийн лугат (Словарь литературоведческих терминов). – Грозный, 2010.
- Вагапов А.Д. Школьный орфографический словарь чеченского языка. – Грозный, 2020.
- Ибрагимов Л. Толковый словарь чеченских фразеологизмов. – Грозный, 2005. – 128 с.
- Ибрагимов Л. Словарь символов чеченской культуры. / Вестник Академии наук чеченской Республики. – Грозный, 2010. №1. С. 161-167.
- Кусаев А. Чеченские писатели. – Грозный, 2005. – 408 с.

Хаамийн-ресурсийн латтор

- www.desharkho.ru – Чеченская электронная школа.
- ps95.ru/dikdosham/ - Чеченско-русский, русско-чеченский онлайн-словарь.
- www.urok95.ru.

Йуххедиллар

Урокашна арахьарчу мероприятийн рекомендацйина ларам

«Ненан (нохчийн) маттахь литературин йешаран» предметан чулацаман хьесап а деш, урокашна арахьарчу гулакхаллина лерина сахьташ билгалдоху дешаран вовшахтохараллица. Карарчу программо тидаме оьцу дешархойн урокашна арахьара гуллакхалла. «Ненан меттан (нохчийн) литературин» предметан чулацамца доьзна урокашна арахьара гуллакхалла кхочушдан лерина йу Нохчийн Республикин йуьхьанцарчу классийн дешархойн амале хьаьжжана а, кьоман а, этнокультурин а башхаллашка хьаьжжана. Урокашна арахьарчу гуллакхалла хьажийна ду дешархойн культурин-кхоллараллин гуллакхалла, церан синьобьздангалла кхио а, озьдангаллин нийса харжам бан похIма кхио.

Класс	Мероприятин формат	Тема	Дешархойн гуллакхаллин коьртачу кепийн башхалла
5	Конкурс	Туьйранийн уггаре тоьллачу йешархочун конкурс.	Говзаран исбаьхьа йешар. Текстан ладогIар. Туьйранан иллюстраци. Тедехарш кхочушдар. Йийцаре йар, хетарш дуьйцуш дагадовлар.

5	Викторина	Нохчийн халкъан барта кхолларалла.	Викторинехь дакъалацар. Педехкарш кхочушдар. Хаттаршна жобпаш лахар. Хетарш дуьйцуш дагадовлар. ЖамIаш дийцаре дар.
5	Горга стол	Нохчийн поэтех лаьцна суна хIун хаьа?	Къамелехь дакъалацар. Хаттаршна жобпаш лахар. Темаца догIу хаттарш кечдар. Хетарш дуьйцуш дагадовлар. Барта хаам. Йешарна кечам бар.
5	Проектин гIуллакхалла (Дайшна-наношна а, берашна а дезаде)	Суна дукхайеза киншка.	Барта хаам. Йеллачу темина стихаш, дийцарш дахар. Проектин болх кхочушбарехь материал гулйар а, кечйар а. Проект тIечIагIйар.
6	Къамел	Зама а, литература а цхьаь ду.	Хааме ладогIар. Къамелехь дакъалацар. Стихаш йешар. Хаттаршна жобпаш далар. Темица догIу хаттарш кечдар. Хетарш дуьйцуш дагадовлар.
6	Горга стол	Нохчийн мотт гуттар вайца бу.	Проблемийн хаттарш дийцаре дар. Хаттаршна жобпаш лахар. Стихаш йешар. Хетарш дуьйцуш дагадовлар. Стихаш йешар
6	Проектин болх	Исторера литератури чу бевлла турпалхой	Проектин болх кхочушбарехь материал гулйар а, кечйар а. Йеллачу темина стихаш, дийцарш дахар. Проект тIечIагIйар.
6	Театральни гайтар	Драмин инсценировани (луь-луьург).	Спектаклехь дакъалацар. Спектале хьажар. Дийцаре дар, хетарш дуьйцуш дагадовлар.

7	Лилманан-талламан болх	Халкъан барта кхоллараллин а, нохчийн поэзин а кхоллараллашкахь Даймехкан васт.	Лалашонаш а, декхарш а билгалдахар. Материал гулйар. Материалан систематизаци. Болх йазбар. Дийцаре дар, хетарш дуьйцуш дагадовлар.
7	Горга стол	Нана – уггаре йуххерниг а, хьомениг а. Довзалан мехаллаш	Проблемийн хаттарш дийцаре дар. Хаттаршна жобпаш лахар. Стихаш йешар. Хетарш дуьйцуш дагадовлар.
7	Мини-проект	Литературехь а, дахарехь а нохчийн ламасташ.	Проектин болх кхочушбарехь материал гулйар а, кечйар а. Йеллачу темина стихаш, дийцарш дахар. Проект тIечIагIйар.
7	Йешархойн конференци	Нохчийн литературехь беран чобхъара дуьне гайтар	Къамелехь дакъалацар. Хаттарш кечдар. Йеллачу темина говзарш йешар. Йешарна кечвалар / кечйалар. Хетарш дуьйцуш дагадовлар.
7	Кхоллараллин пхьалгIа	Стихашкахь суна дукха хIума дийцало.	Барта дийцар. Иллюстраци йар. Йеллачу темина стихаш йахар. Кхоллараллин белхашна анализ йар. Кхоллараллин белхийн гуларехь публикацеш кечйар
8	Къамел	Нохчийн къоман классически тIаьхьало.	Киншкашка хъажар. Киншкийн тайпанаш довзар. Киншкин башхаллаш йийцаре йар.
8	Горга стол	ХIинцалера нохчийн литература	Темица йогу киншкаш йешар. Къамелехь дакъалацар. Йеллачу темица догу цхьамогIа хаттарш дийцаре дар. Хетарш дуьйцуш дагадовлар

8	Литературин журналаш «СтелаІад». «Орга»	Нохчийн периодикин зорба (XX бешаран йуьхь).	Литературин материалаш кечйар. Хаттарш дийцаре дар. Иллюстраци йар. Журналан лъомар арахеца.
8	Проектийн болх	Нохчийн театран истори.	Проектийн болх кхочушбарехь материал гулийар а, кечйар а. Хаттаршна жьопаш лахар. Проект тӀечІагӀйар
8	Виртуальни кхарстар	Дайеллало историн занавес.	Литературин-историн материал гулийар. Презентацига хьажар. Хаттарш хІиттор. Барта йешар. Дийцаре дар, хетарш дуьйцуш дагадовлар
9	Диспут-къамел	Безамах лаьцна дийца.	Темица йогу киншкаш йешар. Къамелехь дакъалацар. Барта йешар. Проблемийн хаттар хІоттор. Йеллачу темин цхьамогӀа хаттарш дийцаре дар. Хетарш дуьйцуш дагадовлар
9	Киншкийн агӀонашкахула кхарстар.	Теман хенан литература.	Говзарш йешар. Хааме ладогӀар. Барта йешар. Чулацамца догу хаттаршна жьопаш далар. Къамелехь дакъалацар. Тедехкарш кхочушдар. Къамелехь дакъалацар. Хетарш дуьйцуш дагадовлар
9	Литературин-музыкинкомпозици	Йаххьашкахь литература.	Темица йогу материалаш йовзар. Докладаш кечйар. Хетарш дуьйцуш дагадовлар.
9	Проектийн болх	Нохчийн литературехь керла дош (жанраш, стиль, хьажам, цхьаболчу авторийн кхолларалла)	Проектийн болх кхочушбарехь материал гулийар а, кечйар а. Хаттаршна жьопаш лахар. Проект кхочушйар (альбом)

9	Горга стол	вайзаманан къоначу йаздархойн проза а, поэзи а. Г. Камала «Дуьххарлера театр»).	Говзарш йешар. Къамелехь дакъалацар. Темица догӀу цхьамоггӀа хаттарш дийцаре дар. Хетарш дуьйцуш дагадовлар.
---	------------	---	--